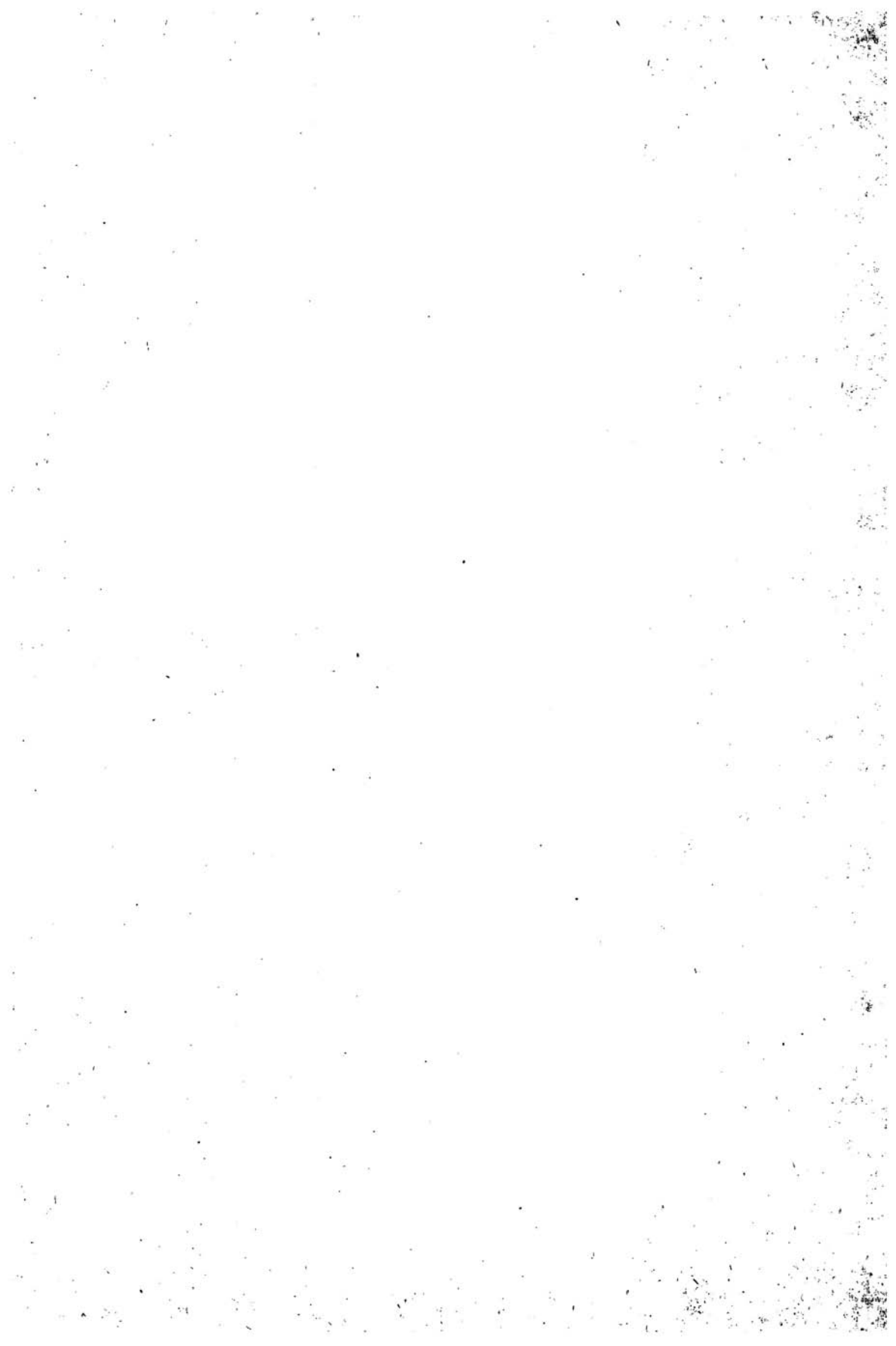

Magyar nyelvészet, 1981

Általános Nyelvészeti Tanulmányok XIII.

A nyelvről való gondolkodás története. Szerkesztette: Telegdi Zsigmond és Szépe György. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 367 l.

Az MTA Nyelvtudományi Intézetében készülő sorozat XIII. kötete A nyelvről való gondolkodás története alcímet viseli. A kötet szerkesztői tehát követik az előző évek gyakorlatát: a tematikus szerkesztés elvét. A nyelvről való gondolkodás megközelítően teljes fejlődéstörténetének a bemutatására ebben a keretben természetesen nem törekedhettek. Csupán válogatást nyújthattak belőle. A kötetben tizenkét tanulmányt olvashatunk az egyetemes és a magyar nyelvészet történetéből. E túl tágra méretezett tárgykörben a tanulmányok heterogén együttest hoznak létre: a nyelvészet és a társtudományok (elsősorban a filozófia és a logika) térben, időben és jelentőségben egymástól eltérő képviselőit, irányzatait mutatják be.

A továbbiakban a magyar nyelvészettörténet néhány fejezetét bemutató dolgozatokat ismertetem röviden.

É. Kiss Katalin a XIX. századi erdélyi polihisztor, *Brassai Sámuel* nyelvészeti munkásságának a jelentőségét méltatja tanulmányában. Brassai nyelvészeti vizsgálódásai középpontjába a mondatot állítva jelentős – ma is időszerű – eredményekhez jutott. Szerinte a mondat központi része, „lelke” az ige. A mondatok igéből, s az ige-
nek alárendelt, egyenrangú igehatározókból állnak. Elutasította a duális (logikai) mondatfelfogást, de helyette a mondatok egy másfajta – a közlés szempontjából történő – duális tagolódását ismerte fel, s írta le ezt az aktuális mondat szerkezetet elsőként, megelőzve ezzel német kollégáját, Gabelentzet. A szerző szerint Brassai munkásságának nem csupán tudománytörténeti értéke van, gondolatai ma is aktuálisak, tanulságosak.

Kovács Ferenc a magyar nyelvtudomány egyik első, kiemelkedő képviselőjét, a hazai finnugrisztika egyik megalapítóját, Hunfalvy Pált mutatja be. A történeti-összehasonlító nyelvészet a német nyelvtörténeti iskola hatására bontakozott ki Magyarországon. Sajnovics és Gyarmathi nyomdokain haladva elsősorban Budenz Józsefnek és Hunfalvy Pálnak sikerült bizonyítania a magyar nyelv finnugor eredetét. Kovács Ferenc ismerteti azt a jelentős szervezői, szerkesztői és tudománypolitikai munkát, melyet Hunfalvy végzett. Írásai gondos elemzésével rekonstruálja sok esetben ma is időszerűnek ható nyelvelméleti nézeteit. A tanulmány említi azokat a vitákat is, amelyeket Hunfalvyék a délibábos nyelvészkedés, a naiv etimologizálás ellen folytattak.

Vértes O. András rövid dolgozatában a magyar hangtan történetéből néhány érdekes adalékot szolgáltat ahhoz a tudománytörténeti tényhez, amely szerint a szaktudományok egy-egy irányzatának kialakulásához jelentősen hozzájárulhatnak tőle füg-

getlen speciális elméletek is. Így a magyar fonetikatörténeti kutatásoknak számolniuk kell többek között a középkori artikulációs misztika vagy a deszcendencia elmélet hatásával, vagy például azzal a több szerzőnél kimutatható naiv elképzeléssel, mely az éghajlat, a környezet és a hangképzés között egyértelmű, közvetlen összefüggést állapít meg.

A kötet magyar tárgyú tanulmányai között feltétlenül meg kell említeni *Károly Sándor* Tudósmagatartások néhány nyelvészportré tükrében című esszé szerű dolgozatát, mely a szemlerovatban kapott helyet. E tanulmányban Károly öt kiemelkedő nyelvészünk (Simonyi, Gombocz, Kniezsa, Pais, Bárczi) portréját rajzolja meg. A dolgozat jól kiegészítheti Kovács Ferenc munkáját: az olvasó így tudománytörténeti rendben ismerkedhet meg valamelyest a magyar nyelvtudomány múltjának öt igen jeles képviselőjével.

Horváth Katalin

Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominata. Sectio Linguistica. Tomus IX.

Kiadja az ELTE Bölcsészettudományi Kara, Budapest, 1978. 256 l.

A magyar nyelvtudomány külföldön való megismertetésében, népszerűsítésében nagy része van az 1970 óta évenként megjelenő Annales-köteteknek, amelyeket a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara ad ki. A magyar nyelvtudomány jelentős kutatóitól közölnek ezek a kötetek idegen nyelvű cikkeket, tanulmányokat; néha tematikus összeállításban, legtöbbször azonban ennek igénye nélkül: a lehető legnagyobb változatosságra törekedve és a nyelvtudomány legaprólékosabb területeit is érintve. A szerzők között elsősorban az ELTE oktatóit, kutatóit találjuk, de nagyon gyakran más intézmények dolgozói is teret kapnak itt munkáiknak.

A most ismertetendő kötet központi témája *Gombocz Zoltán*nak, a XX. századi magyar nyelvtudomány egyik legkiemelkedőbb kutatója és oktatója életművének, tudományos pályájának bemutatása, ismertetése és értékelése. A tanulmányok nagy többsége előadásként hangzott el a Gombocz Zoltán születésének századik évfordulója alkalmából rendezett megemlékezés-sorozaton. Ezeknek az előadásoknak a szövege (a kötet 5-147. lapja) magyar nyelven is megjelent a Magyar Nyelv LXXIII. évfolyama (1977.) 358-482. lapjain.

A tudományos ülészak megnyitóját *Szathmári István* tartotta, s ismertette Gombocz jelentőségét általánosságban, kiemelve benne a korabeli nyelvtudományban betöltött szerepét, utódnevelő tevékenységét. Ezt a gondolatot folytatta *Harmatta János*, midőn a kortársak megfigyeléseinek tükréből rajzolta föl Gombocz tudósi, oktatói és emberi arcképét. Az egyes részterületeken kifejtett kutatásairól külön-külön előadásokban, illetve tanulmányokban számoltak be a résztvevők. *Ligeti Lajos* a turkológust mutatta be elődei tevékenységének folytatójaként, eredményei továbbfejlesztőjeként. *Benkő Loránd* tanulmánya a magyar történeti nyelvészet kutatójáról, a nyelvtörténész Gombocz Zoltánról szól. A szerző hangsúlyozta, hogy Gombocz már kora fiatalságában érdeklődött a tudománytörténet kérdései iránt, s először foglalta össze nálunk az újgrammatikus nyelvtörténeti iskola elveit és alapelemeit. Meglátta a nyelv és a társa-

dalom szoros összefüggéseit, s e kapcsolat szem előtt tartása jegyében végezte etimológiai kutatásait.

Tompa József a tanítvány szemével mutatta be Gombocz Zoltánt. *Balázs János* az általános nyelvészet iránt érdeklődő, s e tudományszakot művelő tudósi portrét rajzolta meg. Gombocz rendkívüli tájékozottsága még abban a korban is meglepő volt, amikor a több idegen nyelv ismerete, továbbá a külföldi szakirodalom olvasása nem számított különlegességnek.

Tóth Gábor cikke a nagy magyar tudósnek az Eötvös Kollégiumhoz fűződő viszonyáról szól. Előbb hallgatója, majd tanára és igazgatója volt a Kollégiumnak.

Megemlékezett még Gombocz Zoltán életéről, tevékenységéről, egy-egy jellegzetes jellemvonásáról *Nyíri Antal*, *Kálmán Béla* stb. *Lakó György* finnugrisztikai és őstörténeti kutatásait, *Szathmári István* stilisztikai tanulmányait méltatta. *Rácz Endre* a magyar grammatikai kutatások területén elért eredményeiről írt részletesen, *Károly Sándor* a jelentéstan, elsősorban a jelentésváltozások kérdéskörében végzett vizsgálatait, új megállapításait mutatta be. *Molnár József* a magyar kísérleti fonetika úttörőjeként ábrázolta az ünnepeltet.

Winkler Zsuzsanna Gombocz Zoltán diákéveiről írott színes cikke után *Benkő Loránd* elnöki zárszava fejezte be a megemlékezéssorozatot és az ott elhangzott előadások anyagának publikációját.

A címben szereplő Annales-kötet ezek után közli *Lakó György* tanulmányát a múlt századi finn tudós, Antti Jalava magyar kapcsolatairól, munkásságáról. *Ulla Hauhia* Szinnyi Józsefről közöl megemlékezést születésének 120. évfordulója kapcsán. *Varga László* az angol–magyar megfelelések különleges eseteivel, a párbeszéd hangúlyeffektusaival foglalkozik. *Gregor Ferenc* a szlovákban megtalálható idegen szavak néhányához ad bőséges magyarázatokat, elsősorban magyar és német adatokkal alátámasztva.

A kötetet könyvismertetések zárják le.

Hajdú Mihály

Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominate. Sectio linguistica. Tomus X.

Kiadja az ELTE Bölcsészettudományi Kara, Budapest, 1979. 275 l.

A kötet 3-160. lapja megjelent a Giano Pannonio, Annali italo–ungheresi di cultura 2. számaként az Università Degli Studi – Padova és az Eötvös Loránd Tudományegyetem – Budapest kiadásában, Budapesten 1981-es évszámmal, s ez a rész a Visegrádon, 1978. november 13–17-ig tartott egyetemek közötti nyelvészeti tanácskozás előadásait tartalmazza.

Benkő Loránd megnyitója után az első tanulmány *G. B. Pellegrini* előadását közli, amelynek témája a Duna-mellék balkáni részének és Olaszország északnyugati területeinek lexikai megfelelései. Ennek kapcsán szlovén, horvát, magyar, szerb, román és újjörög szavakat vezet vissza észak-olasz eredetre.

G. Frau a hungarus 'magyar' olaszországi elterjedéséről írt nyelvtörténeti kutatásai alapján. Fölsorolja az előforduló alakváltozatokat, jelentésárnyalatokat s a nyelvjárássokban meglevő ejtésformákat.

Benkő Loránd az olaszok magyarországi megnevezéseit vette vizsgálat alá, s középkori okmányok alapján térképre vetítette azoknak a településeknek a helyeit, ahol olasz származású lakosok élhettek a falunevék alapján. *Balázs János* a magyarság középkori jövevényszavai közül elemzett néhányat (diák, zarándok, vendég stb.) a hely-, törzs- és népnevek összefüggésében. *Szathmári István* a XVI. és XVII. századi magyar nyelvtankönyvek alapján fűz megjegyzéseket a korabeli magyar nyelvjárások hangtani és grammatikai képeinek megrajzolásához. *Hadrovics László* a magyar kötött szókapcsolatok néhányához fűzött történeti magyarázatokat. Közöttük szerepel az „eltörött a mécses” s a vele rokon „cserepet/fazekat tör” kifejezés, melynek hasonló kifejezései megtalálhatók a környező népek nyelvében is, illetőleg a latinig visszavezethető. *Fogarasi Miklós* a magyar hangok olaszban való megfeleléseiről írt. Végül pedig *Szabó Győző* arról értekezett, hogy a szótörténeti és az etimológiai kutatások, magyarázatok mennyire segítik az idegenek számára a magyar nyelv oktatását.

A kötet második része (163-259.) független a fent említett konferenciától, s néhány jelentős tanulmányt tartalmaz a nyelvtudományok legkülönbözőbb területeiről. Ezek között első *Székely György* munkája, amelyben a nyelvtörténet és a településtörténet összefüggéseit fejtegeti XII. századi magyarországi helynevek alapján. Különösen sok erdélyi adattal bizonyítja a székelység ebben a korszakban való jelenlétét a keleti magyar nyelvterületen. *H. Bergner* a vessző (írásjel) szerepének és használatának problémáiról ír az idegen nyelvek tanításának módszertani problémái között. *Bárdosi Vilmos* kontrasztív nyelvi vizsgálatot végzett a *van, létezik, előfordul, található* stb. és az *il y a* illetőleg az *être* szavak használata alapján. *Molnár József* a magánhangzók mennyiségének és minőségének összefüggéseit vizsgálta meg műszeres mérésekkel a magyar nyelvben, s több táblázaton mutatja be kutatásának eredményeit.

Hajdú Mihály

Az anyanyelvi oktatás korszerűsítésének változatai.

(Tanulmányok, tervezetek, szakvélemények, javaslatok.) Szerkesztette: Szende Aladár. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 355 l.

Az anyanyelvi oktatás korszerűsítéséért című kiadványt (szerkesztette Szépe György), az úgynevezett „sárga könyv”-et még 1976-ban jelentette meg a Tankönyvkiadó. A kötet az anyanyelvi nevelés reformjának előzményeit, a korszerűsítés elvi és gyakorlati kérdéseit rögzíti. Ennek egyenes folytatása a mostani kiadvány (a „kék könyv”), amely az új, „középtávú” anyanyelvi tantervek irányelveit, a tervezés tartalmi és módszertani kérdéseit, valamint a távlati fejlesztés főbb szempontjait foglalja össze. Tulajdonképpen az Anyanyelvi Oktatási Munkabizottság hároméves működésének (1974–1976) az eredményét mutatja be, emellett azonban számos anyanyelvi neveléssel foglalkozó szakemberünk véleményét, javaslatait is tartalmazza.

A kötet – a bevezető nagyobb fejezetben – két jelentős dokumentumot közöl, az egyiket Az anyanyelvi oktatás tantervi megújításának irányelvei, a másikat pedig Az anyanyelvi műveltség tartalma címmel. Az első tervezet szól a munka előzményeiről, bemutatja az anyanyelvi oktatás helyzetképét, javaslatot tesz a megújítás tantervi rög-

zítésére, a korszerű anyanyelvi oktatás céljának, feladatainak a meghatározására, az egyes iskolafokok sajátos tennivalóira, a tantervi struktúrára, nem utolsósorban a kövendő módszerre és a felhasználható taneszközökre.

A második tanulmány az anyanyelvi műveltségnek azokat az elemeit körvonalazza, amelyeknek az érvényesítésével az „*anyanyelvi oktatás*” az „*anyanyelvi nevelés*” szintjére emelkedhet, a személyiségfejlesztést szolgálhatja. A tudatos szóbeli és írásbeli nyelvhasználathoz a *készségek* kimunkálása mellett hozzátartoznak a nyelvre vonatkozó *ismeretek* is (a nyelv mibenlétéről, funkciójáról, az anyanyelv történetéről, a nyelv változó jellegéről, elem- és szabályrendszeréről, rétegezettségéről). A tervezet igen fontos záró gondolata, hogy az anyanyelvi oktatás megújítása „*egyben túl is lépi az iskola falait: beletartozik az egyetemes magyar közművelődés korszerű programjába.*”

A kiadvány felmenő rendszerben vizsgálja az óvodai, az általános iskolai, majd a középiskolai anyanyelvi nevelés változatait.

A kötet jelentős közleménye Az iskolai anyanyelvi nevelés távlati fejlesztése című összeállítás. Ez annak az anyagnak a részlete, amelyet A Magyar Tudományos Akadémia állásfoglalásai és ajánlásai a távlati műveltség tartalmára és az iskolai nevelőtevékenység fejlesztésére (1973–1976) címmel az Akadémia Elnökségi Közoktatási Bizottsága 1976-ban jelentetett meg (I. uo. 35-37.). A tervezetet *Szende Aladár* és *Szépe György* dolgozta ki *Bánréti Zoltán*, *Bencédy József*, *Gosztonyi Jánosné* és *Radics Katalin* közreműködésével. Az írás a nyelvíleg művelt ember modelljének a felvázolása után a távlati iskolai anyanyelvi nevelés feladatait, az érdekelt szakterületek közötti együttműködést, az egyes korosztályok nyelvi nevelésének tennivalóit, majd az új tantervek elkészítésének feltételeit, módszertani kívánalmait fogalmazza meg.

A kiadvány a felsorolt összeállítások, tanulmányok mellett sok hasznos metodikai javaslatot tartalmaz, foglalkozik a nevelőképzés, a továbbképzés problémáival, és *Terts István* összeállításában – tantárgyi ágazatok szerint – hasznos szakirodalomjegyzéket is ad a magyar szakos tanároknak.

Fülöp Lajos

Badiny Jós Ferenc: KÁLDEÁTÓL ISTER-GAMIG II. A Sumir–Magyar Nyelvazonosság Bizonyítékai.

A szerző kiadása, Buenos Aires, 1981. 304 + 93 l.

A könyv első kötete 1971-ben jelent meg. Ennek fűlszövegéből a következőket tudjuk meg a – legtöbbször előtt ismeretlen – szerzőről: „Badiny Jós Ferenc tényleges tisztként kezdi pályafutását, majd 1940-ben a Budapesti Műegyetemen folytatja tanulmányait. Sumerológiaiával Argentínában kezd foglalkozni, ahová 1946-ban érkezik.

Kidolgozza tananyagát a Buenos Aires-i Jezsuita Egyetemen felállítandó Sumerológiai tanszék létesítéséhez, mely tanszéknek a vezetésével az egyetem rektora megbízza. Azóta ugyanennek az egyetemnek ny. r. tanára... A Sumir–magyar nyelvazonosság hirdetője és bizonyítója. A Nemzetközi Orientalista Kongresszus tagja, ahol 1967-ben – Ann Arborban (Michigan, USA) – az esztergomi királyi kápolna oroszlános díszítésének sumir és babiloni eredetét igazolta...”

A szóbanforgó kötet summája – a szerző szavaival (256-257. l.): „Előadásomat befejezve, most – az utolsó szó jogán – kérem a nyelvészet tudósait, hogy fedezzünk fel együtt egy – eddig soha sem észlelt – csodát, melyet én az Emberiség közös tulajdonának tekintek.

Ez a csoda pedig az, hogy az emberiség legrégebb írott kultúrájának nyelve fennmaradt és tovább él egy ma beszélt nyelvben, a magyarok nyelvében.

Ennek következtében – a Magyar Nép – a bibliai Nimrud leszármazottja – ki nek hagyományában ma is erősen él a Nagy Hős, Nimrud alakja, sokkal jobb elbárást és nagyobb tiszteletet érdemelne a világ népeitől éppen azért, mert nyelvében megőrizte a legrégebb emberi műveltség kincseit.”

A könyv a továbbiakban 3 függelék is tartalmaz. Ezek a következők: Dr. Novotny Elemér: Latin Fonetikával Írt SUMJR (sic!) Mondatok a XI–XIII. Századbeli Magyar Nyelvmélekekben; A Sumir–Magyar Azonos Szó-gyökök Jegyzéke; Adalékok vagy AMI KIMARADT Bárczi Géza Szótárából. Összeállította: Dr. SCHEDEL ANDOR. Aktualizálta: A szerző.

Badiny munkájának első kötetében (alcíme: A sumir őstörténet) olvasható – egyebek mellett – a következő fejezet is: „A PULI ÚTJA ERIDUTÓL BUGACIG” (203-210.). Illusztrációként álljon itt két etimológia az itt olvasható fejtegetésekből: „mező Bárczi szerint vitatott eredetű; l. a mez igei tő származéka, s ez ugor eredetű, pl. vogul más öltözik. Eredeti jelentése fűvel, virággal borított föld; finnugor eredetű, pl. finn metsä erdő. Az akkád nyelven MERETU jelentése legelő (207.); *ostor* Bárczi szerint finnugor eredetű, pl. vogul oster – ostor, cseremisiz wostyr – vessző. Sumer nyelven az ostor USUR, akkád nyelven pedig ISTUHHU (208.)...”

Hasonló tartalmú és szellemű könyvekben, cikkekben (sajnos!) dúskálhat a Nyugaton élő magyarság, olykor hazai folyóirataink és napilapjaink hasábjain is fel-felbukkan ilyen írás, amelyeket Zsirai Miklós 1943-ban leírt meghatározásánál ma sem lehetne találébban (enyhébben, elnézőbben, udvariasabban sem!) minősíteni, csak „őstörténeti csodabogarak”-ként. A kérdés iránt behatóbban érdeklődő, pontos eligazításra és helyes, tudományos információra vágyó olvasó figyelmét ezúton is felhívnam Komoróczy Géza „Sumer és magyar?” című kitűnő, szórakoztató, mulattató és elszomorító könyvére (Budapest, 1976. 168 l.).

Domokos Péter

Balázs László: Nyelvművelés a liceumban.

Editura Didactica și Pedagogica București, 1980. 114 l. (Tanári műhely)

A könyvecske szerzője a szászrégeni (Reghin) ipari liceumban a magyar nyelv és irodalom tanára. Így nem csupán az íróasztal mellett, a rádiót hallgatván, az újságot lapozgatván töprengett el a nyelvhelyességi tennivalókról, hanem mindennapi gyakorlatában, tanulói dolgozatainak javítása közben figyelt föl a nyelvi igényesség fontosságára.

Akik előtte járnak: Kosztolányi Dezső, Kodály Zoltán, Szabó T. Attila, Lőrincze Lajos magyar nyelvművelők és Tudor Vianu román esztéta. Példájuk azt mutatja, hogy

a nyelv ápolását nem lehet, nem szabad csupán a hibák nyesegetésével kezdeni. Különben is úgy kell nyelvünket ápolnunk, hogy egyetlen más nyelvet sem gyűlölünk, hanem éppenséggel tanulunk szomszédainktól. Itt nemcsak másajkú népekre, hanem a némi-képp másbeszédű közvetlen szomszédra is gondolok.

A könyv öt nagy egységben tárgyalja az erdélyi magyar nyelvművelőket foglalkoztató kérdéseket: 1. Nyelvművelés és iskola; 2. A hibás kiejtés; 3. A hiányos szókészlet; 4. A mondataalkotás zökkenői; 5. A tanulók nyelvhelyességi készségének továbbfejlesztése líceumi fokon.

Az igen jól megszerkesztett, szép magyar nyelven megírt könyvecske így átfogja nyelvi rendszerünk egészét, s nem ritkán betekintést nyújt a szomszédos román nyelvművelő kollégák hozzánk hasonló gondjaiba. Olyan gondok ezek, amelyek rohanó (s bizony mondjuk meg: gyakran igen felületes) életünk következményei: a helytelen képzésmód, az időtartambeli hibák, hangsúly-torzítások, hanglejtésbeli vétségek nyelvünk rendszere ellen, a szószegénység, a szótévesztés, a szóalkotási buktatók, a szófeccsérlés, a képzavar és a szólásvegyülés, a sok „a” és „az” fölösleges elburjánzása, bonyodalmak a mondat szerkesztésben, felcserélt ragok, rosszul használt jelzők, kusza összetett mondatok, rendetlen szórend. Az „így van a könyvekben is” a szerző szerint – igen helyesen – nem mentség. Tévedni emberi dolog, de tudatosan felületesen írni nyelvi hozzáállás dolga, amely egyúttal emberi magatartást is tükröz.

Szabó T. Ádám

Bana Enikő: A kispaládi pokróckészítés szókincse.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1981. 45 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 8.)

A tanulmány legterjedelmesebb része a munkafolyamat és az eszközök leírása. Ezt követi a szótár. Itt a szócikkek felépítése a következő: köznyelvi alak, pontosan lejegyzett nyelvjárási alak, jelentés, majd az illető szó, valamilyen nyelvtani struktúrába ágyazva. Az adatközlők felsorolása után a pokróckészítés folyamatának táblázatos feldolgozását és az eszközök sematikus rajzát találjuk.

Cs. Meggyes Mária

Bánréti Zoltán: Kamasz és anyanyelv.

Anyanyelvi nevelési kísérlet a 6. és 7. osztályban. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 152 l.

A segédkönyv folytatása az 1979-ben megjelent *Gyermek és anyanyelv* című könyvnek, amely az általános iskola 4. és 5. osztályában végzett anyanyelvi kísérlet anyagát tartalmazza. Bánréti új könyve beszámoló az általános iskola 6. és 7. osztályában folyó kutatás, anyanyelvi kísérlet tananyagáról. A könyv alapjául szolgáló tu-

dományos kutatás és pedagógiai kísérletkezés Az anyanyelvi nevelés fejlesztése című kutatási témához kapcsolódik. Ez a téma része az ezredforduló magyar iskolarendszerét előkészíteni kívánó 6. számú Országos Távlati Tudományos Kutatási Tervnek.

Az oktatási kísérletek legfontosabb eszköze az új tananyag. Munkájában ezt a kísérleti anyanyelvi nevelési tananyagot tárja elének a szerző. Bánréti könyvéhez Szépe György írt előszót. Ebben hangsúlyozza, hogy a kísérleti tananyag beleilleszkedik abba a hosszanti modellbe, amely a magyarországi magyar anyanyelvű gyermekek 3. évétől 18. évéig terjed, és kiemeli a segédkönyv tartalmi és formai újszerűségét. A bevezetőben a szerző szól a tananyag céljáról, tartalmáról és a felhasználás lehetőségeiről. A könyv segítségével megismertethetjük tanítványainkat a szövegértés és a szövegalkotás grammatikai alapjaival, nyelvhasználati, kommunikációs normáival. Korunk oktatásának és nevelésének alapvető követelménye a tanulók egész kommunikációs készségrendszerének fejlesztése. Ezt szolgálják a Képek és szövegek című fejezetek (*Forgács Péter* és a szerzők együttes munkája), amelyekben összekapcsolódik a látható (képi, vizuális) és a hallható—olvasható (nyelvi) kommunikáció. A kísérleti tananyag tematikája (A szöveg lineáris /kombinatív/ építkezése; szövegek kontextusokban, azaz a közlési helyzetekben; A szöveg hierarchikus /szelektív/ építkezése; A szövegtípusok /szövegosztályok/ a kontextusokban, a közlési helyzetekben) jól mutatja, hogy Bánréti munkája hatékony segítsége lehet a nyelvhasználat-központú anyanyelvi oktatásnak.

Molnár Ildikó

A beszédhang fonetikai minősége.

Szerkesztette: Bolla Kálmán. Kiadja az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1981. 184 l. (Magyar Fonetikai Füzetek 7.)

Ismét jelentős tanulmánygyűjteményt kap kezébe a beszéddel foglalkozó tudósok, érdeklődők népes tábora. A benne sorakozó írások „...más-más aspektusban, szubjektív megfigyelésekre és fonetikai laboratóriumi kísérletekre támaszkodva foglalkoznak a hangminőség problémáival a beszédhang kialakulásától a köznyelvi kiejtésben előforduló hangokig, sőt interlingvális egybevetésben is vizsgálják a beszédfolyamat nyelvileg releváns szegmentális elemeit”.

Bolla Kálmán a magyar hosszú mássalhangzók kinoröntgenografikus vizsgálatának alapelveit, célját, módszerét, eredményeit ismerteti. Kiss Gábor tanulmánya szervesen kapcsolódik Bollához, hiszen a röntgenográfiai vizsgálat számítógépes értékeléséről szól. Vicsi Klára dolgozata arról ad számot, hogy milyen szerepet kap az időtartam bizonyos mássalhangzótipusok hallás útján történő megkülönböztetésében. Két tanulmány foglalkozik a gyermeknyelvvél. Gósy Mária a gögicséléstől a beszédhangok jelentkezéséig tekinti át a gyermeki vokalizációt, Kassai Ilona pedig a gyermek beszédében kialakuló hangsúlyt vizsgálja. A tanulmánykötetet számos ábra gazdagítja. A gyűjtemény utolsó lapjain a Fonetikai Munkabizottság híreit olvashatjuk. Rövid tájékoztatást kapunk a Fonetika '80 tudományos ülészakról, a Fonetikai és Beszédművelő Munkabizottság megalakulásáról.

Polónyi Szűcs Szilárd

Congressus Quartus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini habitus 9.–15. Septembris 1975.

Redigit Gyula Ortutay. Pars II, Acta Sessionum. Curavit János Gulya. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 259 l.; Pars III, Acta Sectionis Linguisticae. Curatores Gábor Beczki, János Gulya. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 452 l.

A 4. finnugor kongresszus előadásából természetesen számosnak volt magyar vonatkozása. Most azonban pusztán azokat az előadásokat, hozzászólásokat említjük meg, amelyek kifejezetten magyar nyelvészeti tárgyúak. A *Das Verb und seine Satzlehre (Pragmatik und Information in Bereich des finnisch-ugrischen Verbums)* témáról szóló vitaülésen *Károly Sándor* *Die Nebenfunktion und Stilistik der Verbformen im Ungarischen* címmel szólott hozzá. Többek között arra mutatott rá, hogy a magyar igealakok mellékfunkcióinak, másodlagos funkcióinak érzelmi többlete és stilisztikai szerepe van (Pars II, 97-101).

A nyelvészeti szekció előadásai (Pars III) közül néhány az ősmagyar nyelv kialakulásának körébe vágott. *Gerhard Ganschow* *Aszendenztheoretische Untersuchungen ugrischer Nominalstrukturen* című előadásában az ómagyar névszótöveket obi-ugor megfelelőikkel vetette össze, s így következtetett a történeti fejlődésre (55-63). *Décsey Gyula* a magyar nyelv finnugor sajátosságairól és a magyarnak azokról a jellemző jegyeiről szolt, amelyek területi érintkezéssel magyarázhatók (*Genetische und areale Merkmale im Ungarischen*; 64-69). *Szabó Géza* az ősmagyar helyhatározókról írt, külön tárgyalva a prolativust is (*Zu einigen Fragen der ungarischen Lokalbestimmungen*; 77-82). *Vásárhelyi S. István* előadása a Gépi módszerek alkalmazása a finnugor nyelvészetben című témakörhöz kapcsolódott. A szerző azt vizsgálta, milyen összefüggés van a főnévi paradigmában a tövég és a toldalékok között (*Das Verhältnis der Endungen zum Wortstamm bei der Deklination des ungarischen Hauptwortes*; 109-117). A finn-ugor irodalmi nyelvek kialakulása témakörben többek között *Szathmári István* *Quand la langue littéraire hongroise s'est-elle fixée?* (157-162) és *Sebestyén Árpád* *Irodalmi nyelv és nyelvtani irodalom* (169-174) című előadásai hangzottak el. Szathmári a magyar irodalmi nyelv, az igényes köznyelv kialakulását folyamatos és elsősorban a szépirodalom nyelvében végbement fejlődés következményeként a XVIII. század 70-es, 80-as éveire teszi. Az egységesülés azonban ekkorra még főleg csak a helyesírás, a kiejtés és morfológia területén ment végbe. Sebestyén a magyar nyelvtani műszavak, főleg a határozószót megnevező terminusok történetét tárgyalva fűz észrevételeket a címbeli témához.

Az alább felsorolt előadások a magyar nyelvészet legkülönbözőbb kérdéseivel foglalkoznak: *Nyirkos István*: Az inetimologikus hangok a magyarban és a rokon nyelvekben (212-228); *Antti Sovijärvi*: Results of the spectrographic analysis of alveolo-palatals in Hungarian (A magyar alveolo-palatális hangok spektrográf-elemzésének eredményei; 229-238); *Kiefer Ferenc*: Zur semantischen Klassifizierung der ungarischen Adjektive (A magyar melléknév jelentéstani osztályozásához; 275-286); *Lévai Béla*: A new approach and a model of the indefinite and definite conjugation in Hungarian (A magyar alanyi és tárgyas igeragozás egy új megközelítési módja és modellje; 296-301); *A. E. Szarkiszjan* (A magyar igekötők kérdéséhez; 314-316); *Jean Perrot*: Accent et syntagme prédicatif en hongrois (A hangsúly és a predikatív szintagma a ma-

gyarban; 334-338); *Denis Creissels*: Caractérisation typologique des constructions possessives du hongrois (Affinités typologiques et parenté génétiques) (A magyar birtokos szerkezet tipológiai jellemzése...; 373-376); *Ginter Károly*: Finnugor–indoeurópai kontrasztok a magyar nyelvben (387-390); *G. I. Melika*: Evidente und diskrete strukturelle Verschiebungen in den interferierenden ungarischen und ukrainischen Sprachidiomen (Evidens és diszkrét strukturális eltolódások az egymással interferenciában levő magyar és ukrán nyelvjárások között; 409-413); *Penavin Olga*: A szerb-horvát nyelv hatása a magyar nyelvjárásokra (417-422).

A. Molnár Ferenc

Czeglédi Imre: Békéscsaba utcanevei.

Kiadja a Békéscsabai Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága, Békéscsaba, 1981. 154 l., 1 térkép.

Az utcanevek a mesterséges helynevek körébe tartoznak, annak ellenére, hogy kialakulásukban közrejátszott a természetes névadás, s néha ma is őrzik ennek nyomait egyes városok, községek közterületnevei. Az 1851. évi utcanévlista közlése, annak jelentéstani csoportosítása, egybevetése a későbbi időszakok névadataival különösen értékesé teszi a kötet bevezető részét.

A könyvnek a legfontosabb része mégis a másfélszáz lapra terjedő Utcanévtár, amelynek minden egyes névcikke önálló névtörténeti tanulmány lehetne. Itt a nevek betűrendben követik egymást, s valamennyinek megkapjuk első előfordulását, régebbi alakját, részletes magyarázatát. Személynévi eredetű utcanevek esetében a névadóra vonatkozó életrajzi adatokat külön, apróbetűs részben közli a szerző. A névcikkek tulajdonképpen a mai objektumok elnevezései alapján kerültek egymás utáni sorba, s az olyan neveket, amelyek megszűntek, megváltozott az objektum elnevezése, utalócikkben találjuk meg. Ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy egy-egy névcikkben más, az objektumra vonatkozó régebbi nevek is megtalálhatók. Ezeknek mindegyikére, a névadások, névváltoztatások időpontjára, okára, magyarázatára is kitér a szerző alapos részletességgel. A korabeli dokumentumok, elsősorban tanácsülési jegyzőkönyvek alapján ismerteti a névváltoztatással kapcsolatos véleményeket, vitákat, amikkel fölbecsülhetetlen névélettani adatokhoz juttatja a névtudományt, de a helytörténetnek is sok, rendszerint politikai vagy művelődéstörténeti vonatkozását is megvilágítja.

Különösen jelentős az a törekvés, amellyel a szerző könyvét több tudományág számára is hasznos, értékes adattárrá kívánja tenni. A helytörténeti, névtani vonatkozások mellett nagyon sok esetben kifejezetten gazdaságtörténeti leírásokat is találunk a névcikkek jelentős részében. Művelődéstörténeti sajtóságokat tartalmaz az utcák palózásáról írott értekezése a Luther utca bemutatásával kapcsolatban. A Szabad legelő elhelyezkedésének, határainak bemutatása jóval túlmutat a szokványos névtani ismeretéseken, adatközléseken leírásán.

Mindez az egész könyvet több szempontból hasznosítható munkává teszi, de kétségtelenül elsősorban nyelvészeti, névtudományi jelentősége miatt fontos számunkra.

Hajdú Mihály

Emlékezés Mészöly Gedeonra.

Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest, 1981. 77 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 161.)

Mészöly Gedeon születésének 100. évfordulójáról ünnepi ülészakon emlékezett meg 1980. május 21-én a Magyar Nyelvtudományi Társaság és a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara. Az ülészakon elhangzott beszédek, megemlékezések csaknem teljes gyűjteménye ez a kötet.

Színes egyéniségű, széles érdeklődési körű ember, sokoldalú, a nyelvtudományban ma is érvényes eredményeket elérő tudós, és nagyhatású pedagógus képe rajzolódik ki a Mészöly Gedeont méltató írások nyomán. Az ülészakot megnyitó előadásában *Benkő Loránd* emlékezik vissza a kolozsvári egyetemen tanító és rá mély benyomást tevő Mészölyre; *Tóth Béla* is emberi, tanári nagyságáról szól költőien. Mint azonban *Károly Sándor* tanulmánya (Az élő Mészöly Gedeon) kifejti: egy rég elhunyt tudós nem csupán akkor válik élővé, ha az emlékezetünkben jelen van, hanem akkor is, „ha munkássága a tudománytörténet részévé vált”, és ha „tanítása a jelenben is időszerű”. Mészöly Gedeon munkássága nagyon is megfelel e „kritériumoknak” – ezt bizonyítják az idézett tanulmányon kívül azok az írások is, melyek Mészöly és a különféle tudományágak kapcsolatát elemzik (*Tálas István*: Megemlékezés Mészöly Gedeonról; *Nyíri Antal*: A nyelvtudós Mészöly Gedeon; *Ilia Mihály*: Mészöly Gedeon, az irodalmár; *Szathmári István*: Mészöly Gedeon és a stilsztika; *Mikola Tibor*: Mészöly Gedeon és a finnugor nyelvtudomány; *Erdődi József*: Area és misztika).

A Mészöly-életmű nem kevés olyan kérdést vetett fel, amelyek az utókort is továbbgondolkodásra készítetik. Két olyan előadás is elhangzott az ünnepi ülészakon, melyek létrejöttüket nem kis mértékben köszönhetik Mészöly Gedeonnak: *Velcsov Mártonné* A határozói igenevek egy sajátos szerepe nyelvemlékeinkben, és *Dienes Erzsébet* Az Érdy Kódex és a Jordánszky Kódex kéziratai összehasonlításának tanulságaiból című írása.

Az emlékülés *Deme László* zárszavával fejeződött be – a kötetben azonban ott találjuk még *Fenyvesi István* és *Erdei Jusztina* szorosán e tárgykörhöz kapcsolódó írását is, Mészöly Anyegin-fordításáról (A második „magyar” Anyegin).

A kiadvány az 1961-ben közreadott Mészöly-bibliográfia kiegészítéseivel zárul.

Sárosi Zsófia

Fazekas Tiborc: Hertelendyfalva és Sándoregyháza keresztnevei 1899–1960.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 38 l. (Magyar Személynévi Adattárak 39.)

A két község névanyagát 1977-ben gyűjtötte a szerző. A feldolgozás alapvetően az eddigi keresztnévanyagot tartalmazó füzetekhez hasonló. A névanyagot három időszakra bontja: I. 1899–1920, II. 1921–1940, III. 1941–1955 (Hertelendyfalva), 1941–1960 (Sándoregyháza).

Az adattár két nagy részre, a két község névanyagára oszlik. Mindkét községnél

külön vizsgálja a szerző a három időszakot, ezután pedig mindhárom időszakkal együtt foglalkozik. A két nagy fejezetet az egyes nevek időszakonkénti megterhelése zárja nevek szerinti megoszlásban.

Az anyagban rejlő komparatistikai, művelődéstörténeti és névszociológiai természetű adatok hozzájárulnak a névtani kutatások továbbfejlődéséhez, maga a tanulmány pedig alkalmas minta a hasonló témájú dolgozatok készítéséhez.

Bana Enikő

B. Fejes Katalin: Egy korosztály írásbeli nyelvhasználatának alakulása.
Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 156 l. (A tanítás problémái)

Az 1979 őszén kibontakozott országos tankönyv-vita alapvető tanulsága volt, hogy az ismereteket a tanulók számára mindig korosztályuk nyelvhasználatának ismeretében, annak megfelelő szinten kell nyújtania a pedagógiának. Ezt szem előtt tartva indította meg Szegeden nyelvhasználat-fejlesztési kísérletét a szerző, a JATE oktatója. Gondos mérlegelés után egy jellegzetesen külvárosi alsó tagozatos osztály főleg hátrányos nyelvi környezetből jött 29 tanulója esett a választás. A három éves munka első, rövidebb szakaszában az osztály akkori nyelvhasználati szintjét mérte fel, majd a második félév közepétől megkezdte a nyelvhasználat intenzív fejlesztését. Ez a munka kiterjedt valamennyi tantárgy tanítási óráira és az órán kívüli alkalmakra is. A fejlesztési folyamat eredményeit ismerteti kötetében B. Fejes Katalin.

Az évek alatt összegyűjtött fogalmazások feldolgozásában *Deme László* mondat-szerkezeti kutatásainak módszerét követi, ennek megfelelően vizsgálja a fogalmazások átlagos szerkesztettségét, mélységét, az egyes szintek népszerűségét, másrészt a mondat-egység tagoltságát és a mondatrészek átlagos zsúfoltságát. A főbb mondat-szerkezeti sajátosságokat általában, fejlődésükben áttekinti, majd a fent említett szempontok alapján tüzetes vizsgálatnak veti alá az egyes sajátosságokat, táblázatokban közölve a pontos, számszerű mutatókat. Vizsgálati eredményeit összeveti a korábbi hasonló célú kutatások tanulságaival (elsősorban *Orosz Sándor* 1968/69-es tanévi tapasztalataival).

A kötet záró fejezetében gyakorlati példákon mutatja be, hogy a kísérletsorozat tanulságai mennyiben adnak segítséget a tankönyvíró pedagógusnak a gyakran – és nem mindig ok nélkül – bírált nehéz munkájában.

Fodor Katalin

Folia Hungarica 1.

Márk Tamás ja Pirkko Suihkonen (toim.). Helsinki, 1981. 100 l. (Castrenianumin toimitteita 21.)

A helsinki egyetem távozó magyar lektorának, Márk Tamásnak ajánlott kiadvány elsősorban a magyar–finn összevető nyelvvizsgálat körébe vágó cikkeket közöl. A tisztán didaktikai célú írások mellett azonban grammatika-elméleti és nyelvtörténeti vo-

natkozásút is találunk benne. A cikkek finn nyelvűek, utánuk bő magyar összefoglaló áll.

Raija Bartens Johdin, tunnus, pääte, liite; képző, jel, rag című tanulmánya a kötött morfémák kategorizálását veti össze elsősorban a finnben és a magyarban. A fő különbség az, hogy a leíró nyelvtanok az infinitívus végződését a magyarban képzőnek, a finnben pedig jelnek tartják. A szerző mindkét elemet ragnak veszi, s az infinitívust az igei paradigmához sorolja. A participium végződését mindkét nyelvben jelnek, a gerundiumét ragnak fogja föl. *Kiss Antal* cikke – Az egyes szám első személyű igealakok a magyarban és a finnben – az illető igealakok fordítási lehetőségeit vizsgálja Illyés Gyula Puszták népe című műve és annak finn átültetése alapján. *Mikko Korhonen* a két nyelv közti fő hasonlóságok és eltérések vázolásakor kiemeli, hogy a közös európai kultúra nyelvi öröksége (műveltségzők, tükörszők stb.) valószínűleg jobban segíti a fordítást, mint a nyelvrokonságból adódó egyezések (A finn és a magyar mint rokon nyelvek: hasonlóságok és különbségek). *Márk Tamás* Az esetrendszer problémái címen a ragos helyhatározók elemzésén mutatja be, hogy a hasonló morfológiai típusok használatát a két nyelvben gyakran különböző szintaktikai és szemantikai szabályok irányítják. Ezért a tipológiai (és genetikai) összetartozás nem mindig segíti a nyelvtanulást. *Simonsics Péter* a magyar nyelv tagadó- illetve tiltószava, a *nem* és a *ne* meg az uráli tagadóige a *nem*, *ne* módosítószókból egy egyes szám első személyű *-m* személyjeles és egy egyes szám második személyű zéró morfémás alak modális szembenállását látja. Ezeket az indoeurópai eredetű elemeket funkciójukban az uráli tagadó igékhez kapcsolja, mert személyre utalnak. Az uráli tagadó és tiltó igék közti többeli magánhangzó-váltakozás vélhetőleg szintén az 1. és 2. személy oppozícióját képviselte. A magyar tehát uráli örökségét őrizve újított. *Seppo Suhonen* a képzők produktívásának kérdéseit fejtegeti A magyar nyelv szóvégmutato szótára adatait hasznosítva (Mit kell a képzők produktívásán értenünk?). *Viljo Tervonen* a magyar igekötős igék tanítását vizsgálja a finneknek szánt magyar nyelvkönyvekben. Az igekötők használatának fokozatos elsajátításához tanári és fordítói tapasztalatai alapján ad módszertani tanácsokat (A magyar igekötős igék tanításáról).

Érdeklődéssel várjuk e hasznos sorozat további tagjait.

M. Nagy Ilona

Fülöp László: Kaposvár utcanéveinek névtani vizsgálata.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 33 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 17.)

Alapos hely- és anyagismerettel megírt dolgozat Fülöp László munkája. A szinkron szemléletű vizsgálatot megbízható történeti áttekintés vezet be, melyhez a szerző utcanévjegyzékeket és térképeket használt fel. Mind a belterületi, mind a külterületi utcanéveket vizsgálja, külön az utótagokat és külön az előtagokat. Az utótagok elemzése során bemutatja Kaposvár homogén és heterogén névbokrait, az előtagok jellemzéséhez viszont a Hajdú Mihály által kidolgozott osztályozást vette alapul, tehát részben a jelentés, részben a névadás indítéka alapján kategorizál. Ezután a város utcanévjegyzékét közli, majd észrevételeit, javaslatait tárja elénk.

A dolgozatot kiegészíti egy lista, mely a szélesebb közönség körében általában nem ismert, de Kaposvár és Somogy megye érdekében munkálkodó személyiségek nevével tartalmazza. Nevük általában utcanévként él tovább a város történetében.

Hegedüs Attila

B. Gergely Piroska: A kalotaszegi magyar családnevek rendszertani és funkcionális vizsgálata.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 77 l. (Nyelvtudományi Értekezések 108.)

A dolgozat egy jól ismert romániai magyar nyelvjáróterület mai magyar családneveinek horizontális, azaz szinkron leírását nyújtja. A hangsúlyozottan érvényesített szempontok közül különösen kettőt igyekszik előtérbe állítani a szerző: a rendszerszerűséget és a funkcionális szempontot. Előtérbe helyezte a szóbeli népi névhasználat vizsgálatát, mellette kitér a hivatalosabb szintű írásbeli névhasználatra is. A névrendszer és a névhasználat vizsgálatát a családnevek nyelvi alkatának leíró elemzése egészíti ki. A családnevek tipologizálásában is törekedett a szerző a leíró szemponthoz hű maradni. A névrendszer vizsgálatában igyekszik megragadni azokat a mozzanatokat is, amelyek a névrendszer szerkezetét, belső mozgását és működését „kívülről”, e neveket használó közösség társadalmi viszonyaiból eredően befolyásolják.

A dolgozat a kalotaszegi családnevek állományával kezdődik, ezután következik a névhasználati kérdések, majd a családnevek jelentéstani rendszere és nyelvi alkatja. Ez utóbbit hangtani, alaktani, szókészlettani és nyelvi eredetű szempont szerint osztályozta a szerző. Rövid összefoglalás után a családnevek betűrendes adattára és a bibliográfia zárja a könyvet.

Ez a munka B. Gergely Piroska doktori értekezésének része. Az értekezés egy fejezete (A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere, 1977) már megjelent. Mindkét munka fontos állomást jelent a névkutatás területén, alaposságával és tudományos színvonalával kimagaslik a hasonló témájú nyelvészeti dolgozatok közül.

Bana Enikő

Ginter Károly: Az anyanyelvi mozgalom első évtizede.

Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 93 l.

A kötet az anyanyelvi mozgalom, az anyanyelvi konferenciák megindulásától, 1970-től eltelt szűk évtized alatt intézménnyé növekedett kezdeményezés fejlődését, történetét tekinti át. Az első anyanyelvi konferencia, amelyet Budapesten és Debrecenben rendeztek 1970-ben, még a világban szétszórt magyarság és az óhaza kapcsolatkeresése jegyében folyt le. Az 1973-as szombathelyi, majd a harmadik, 1977-es budapesti konferencia már a hazai és a külföldön élő magyarok egyre jelentősebb kapcsolatáról, annak újabb és újabb formáiról, kereteiről adhatott számot, s így a kötetben rövid beszámolót olvashatunk a nyári balatoni és sárospataki táborokról, a pedagógus-továbbképző tanfolyamokról, a louisianai programról és a külföldi magyar kulturális egyesü-

letek munkájáról. A könyv befejező részében tartalmazza a különböző anyanyelvi konferenciák zárónyilatkozatait, s közli a védnökségek és a résztvevők névsorát.

Igen gazdag, színes képanyag egészíti ki az írásos áttekintést, melyhez Lőrincze Lajos írt rövid bevezetőt.

Fodor Katalin

Gulyásné Mátraházi Zsuzsanna: Napjaink különleges keresztnévadása.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 91 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 15.)

Ladó János Utónévkönyvének megjelenése (1971) óta a magyar állampolgárok csak a Nyelvtudományi Intézet engedélyével adhatnak gyermekeiknek a könyvben nem szereplő nevet. E dolgozat szerzője az 1968 és 1978 közötti időszak, elsősorban az 1971 utáni évek különleges keresztnéveit vizsgálja a Nyelvtudományi Intézethez benyújtott kérelmek alapján. Külön foglalkozik a magyar és nem magyar anyanyelvű, illetve külföldi állampolgárok igényelte nevekkel. A bevezetőben igen röviden kitér a különleges keresztnévek választásának társadalmi hátterére, a névadás esztétikai kérdéseire. Megjelöli a kért nevek forrásait, sorra veszi névkincsünk gyarapításának módjait, pl. a becenevek és névváltozatok önállósodását, a régi magyar személynevek újabb divatját. Alak és jelentéstani kérdésekkel is foglalkozik, így pl. felhívja a figyelmet a franciás ejtésű női nevek terjedésére, megállapítja, hogy a névválasztást inkább a névhangulat, mint a jelentés befolyásolja. Az adattárban az Utónévkönyv módszerét követve rendszerezi az engedélyezett 135 női és 66 férfinevet.

A 167 női és 180 férfinevet, amelynek anyakönyvezéséhez a Nyelvtudományi Intézet nem járult hozzá, hasonló bevezetéssel és rendszerben közli.

Befejezésül betűrendben felsorolja a külföldi, illetve nem magyar anyanyelvű magyar állampolgárok számára engedélyezett neveket, végül megadja az engedélyezett keresztnévek névnapját.

Fodor Katalin

Guszkova Antonijina: A társadalmi kapcsolatteremtés eszközei a mai magyar nyelvben. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 98 l. (Nyelvtudományi Értekezések 106.)

A könyv a társadalmi kapcsolatteremtés egyik legfontosabb eszközét, a megszólítást vizsgálja a mai magyar nyelvben. Bemutatja a felszabadulás utáni korszak egyes megszólítási formáit. Megállapítja, hogy milyen körökben, milyen beszédhelyzetekben használatosak ezek a formák, és feltárja a kiválasztást befolyásoló tényezőket.

A vizsgálat főként a budapesti nyelvhasználatra összpontosult. Az anyaggyűjtés forrásai: a mai szépirodalmi művekben közölt beszélt nyelvi részek, a rádióban és a tévében elhangzott beszélgetések, az élő nyelv anyaga, a szerző által kiválasztott adatközlők szóbeli nyilatkozatait, valamint 240 kérdőív anyaga.

Az I. fejezet az udvariasság szintaxisával foglalkozik. A mai állapot vázolója után bemutatja a szerző a kérdés történetét, valamint az udvariassági fordulatok és névmásos megszólítások megjelenését, fejlődését. Ír a megszólító funkciójú személyes névmások jelentkezéséről, az *úr* és az *asszony* szó szerepéről a magázás kialakulásában, a *maga*, a *kegyed* és az *ön* használatának elterjedéséről, a „fejedelmi”- és a szerzői többes keletkezéséről stb. Kitér a hivatalos stílus, a telefonbeszélgetések és a levelek nyelvhasználatára is.

A könyv további fejezetei az udvariassági fordulatok és az egyes megszólításformák mai rendszerét tárják elénk. Előbb a tegezés kérdéseiről szól a szerző. Megállapítja a tegeződő viszonyok számának növekedését, és vizsgálja, hogy miként tükröződik a társadalmi viszonyok megváltozása a személyhasználatban. Kitér Guszko a tegeződésnek a beszélők kora szerinti megoszlására is.

Ezután a 3. személy használatát vizsgálja a társas érintkezésben. Részletesen foglalkozik a magázás és az önözés problémáival és a norma megszegését befolyásoló tényezőkkel. Szól az udvariassági névmások helyesírásában jelentkező tendenciájáról (nagy kezdőbetűs írásmód) is. E fejezetben olvashatunk még a *magácska* megszólítás két jelentéséről, a *maga* értékű *ő* használatáról, az udvariassági névmások nevekkkel és címekkel való helyettesítéséről, az igés (tetszik, tessék, szíveskedjék stb.) szerkezetek szerepéről, valamint a nyelvtani szám- és személyeltolás eseteiről.

Befejezésül a köznévi (fogalmi jegyre utaló) megszólítások kérdéseivel foglalkozik a szerző. Bemutatja a vezetékneves alakokat, a foglalkozást, beosztást megnevező mai megszólításformákat és a megszólításformák köznévi tagjainak önálló használatát a társas érintkezésben.

A könyvet a Függelékben közzétett fölhasznált kérdőív, valamint gazdag irodalomjegyzék zárja.

Molnár Ildikó

Hajdú Mihály: Nyelvjárástörténeti szövegek és följegyzések a XVIII–XIX. századi Orosházáról.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1981. 99 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 7.)

Hiányt pótló, fontos mű Hajdú Mihály dolgozata. Nem csupán azért, mert – mint ő maga írja műve bevezetőjében – „a magyarországi nyelvjárástörténeti kutatás különösen elhanyagolt területe a magyar nyelvtudománynak”, és így külön üdvözlendők az övéhez hasonló kezdeményezések, hanem azért is, mert anyaga közlésében olyan szempontokat érvényesít, melyek eddig egyáltalán nem, vagy csak ritkán jelentek meg nyelvjárási szövegközlésekben.

Az egyik ilyen szempont a szövegek elrendezését határozza meg. A szerző, az általános gyakorlattól eltérően, nem témájuktól vagy keletkezési idejüktől függően csoportosítja az írásokat, hanem aszerint, hogy mennyire állnak közel a népnyelvhez. Ily módon az anyag három kategóriába sorolható. Az *eredeti népi följegyzéseket* helybeli írni-olvasni tudó parasztek vetették papírra; a *tollbamondások* lejegyzői nem orosházi születésű írástudók, akik a legnagyobb pontosságra törekedve írtak le tanú-

vallomásokat vagy végrendeleteket; a *honoráciorok följegyzései* mindenekelőtt a nyelvjárási szókincs vizsgálatát könnyítik meg.

A dolgozat másik részét alkotó szó- és szintagmatár bizonyos fokig szintén különbözik az általában megszokottól: nem csupán a nyelvjárási szavakat, hanem szintagmatikus kapcsolataikat is közli, követve azt az elvet, mely szerint a szó a szövegben kapja meg igazi jelentését.

Sárosi Zsófia

Hajdú Péter: Az uráli nyelvészet alapkérdései.

Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 202 l.

A szerző 1966-ban megjelent *Bevezetés az uráli nyelvtudományba* című egyetemi tankönyvének alaposan átdolgozott változata ez a kötet. A nemcsak tankönyvként, hanem kézikönyvként is használt monográfiához hasonlóan ez is az uraliszтика legújabb eredményeit foglalja össze. Nem foglalkozik azonban a szerző ezúttal östörténeti és nyelvészeti módszertani kérdésekkel, mivel Domokos Péterrel közösen írt könyvében (*Urali nyelvrokaink*, Budapest, 1978.) szerepelnek ezek a fejezetek. Ehelyett bemutatja az egyes uráli népeket, legfontosabb földrajzi, történeti és demográfiai adataik segítségével, valamint áttekintést ad az egyes nyelvekről és nyelvjárásokról, jellemző hangtani, alaktani és mondattani sajátágaik, illetve különbözőségeik alapján. Ez az összefoglalás igen hasznos azoknak, akik egy-egy finnugor nyelv ismeretében kívánnak tájékozódni a többről. A népek, illetve nyelvek sorát a magyar nyitja, ami azért újdonság, mert a magyarországi finnugrisztikában a magyar nem tartozik a vizsgált nyelvek közé. A *magyar* népnév etimológiája, a magyar nyelvtörténet korszakainak bemutatása után a magyar nyelv jövevényszavairól és a nyelvjárásokról olvashatunk összefoglalást.

A könyv második részének témája az uráli alapnyelv hangtana, alaktana és mondattana. A korábbi ismereteket az újabb eredményekkel is kiegészíti a szerző, például az uráli vokalizmus kérdésével kapcsolatban. A szerző az alapnyelvi jelenségek továbbélését mindig a magyarra vonatkoztatva is vizsgálja.

Végül (Nyelvünk eredetkérdésének korlátai) a tudománytalan rokonításokról szól, anélkül, hogy teljes körképet kívánna nyújtani. A témával kapcsolatos cikkek említése mellett a szerző részletesen tárgyalja a sumér–magyar rokonítás kiterjedt és egymással sem egyező irányzatait, ideológiai hátterét. A *Zakar András, Csöke Sándor, Orbán Árpád és Badiny Jós Ferenc* által képviselt véleményeket mutatja be. Az uráli–indoeurópai egyeztetések közül *Szabédi László* elméletével foglalkozik részletesen. Az objektív bemutatás az álláspontok ellentmondásait és tarthatatlan voltát is feltárja. Ez a fejezet is, miként az egész könyv, nagyon sok olyan fontos ismeretet, érvet és ellenérvet tartalmaz, melyre egy magyar szakos tanárnak vagy hungarológusnak feltétlenül szüksége van.

A könyvhöz részletes bibliográfia nem kapcsolódik, de irodalmi utalások bőven találhatóak az egyes fejezetekben. A művet rövidítésjegyzék zárja, melyben az uraliszтика legfontosabb alapművei és folyóiratai szerepelnek.

Csepregi Márta

Halász Péter: Magyarfalu helynevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 28 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 19.)

Az anyag nagy részét a Magyarfaluból Egyházaskozárra települt csángó magyaroktól gyűjtötte a szerző. Ugyanakkor nagy segítségére volt Szabó T. Attilának a Magyar Nyelvben, 1940-ben közölt helynév anyaga. Itt tulajdonképpen az ott közölt anyag kiegészítését kapjuk. A szócikkek feltüntetik, hogy melyik név szerepel Szabó T. Attila gyűjtésében. A nevek csoportosítása a következő: belterületi helynevek, külterületi helynevek, azok, amelyek Szabó T. Attila közlésében szerepelnek, de az adatközlők nem ismerik őket, és azok, amelyekhez a falu lakóinak valamilyen formában közük volt, de nem tartoznak a falu határához. A szócikkek jól áttekinthetők, közlik a tájnyelvi és – ha van – köznyelvi alakot, a helymegjelölést, magyarázatot, esetleg etimológiát. Tájékozódásunkat térképábrák könnyíti.

Cs. Meggyes Mária

Hernádi Sándor: Szó–beszéd. Képzelt nyelvi folyóirat.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1981. 296 l.

Szellemes ötlet és jó megvalósítás. A szerző már jónéhány nyelvművelő könyv után „folyóiratot” indít, (és rekeszt be): egy 12 számból álló sorozatot, melynek célja – eddigi könyveivel összhangban – a széles értelemben vett nyelvművelés.

Eszközei, módszerei változatosak. Az egyes számok különböző rovatokra tagolódnak, melyek hol összefüggenek, hol rímelve egymással, a különböző számok hasonló rovatai pedig – a témák sokszínűsége ellenére is – egységet képeznek. A Korszerűsítés, a Nyögvenyelő, a Nyelvi edzés stb. című rovatok konkrét nyelvhasználati kérdéseket vetnek fel és ajánlanak megoldást, az Ablaknyitás a témához illő írói alkotásokat közöl, a Tárlat című rovat pedig rövid irodalmi műveknek – elsősorban nyelvi és stilisztikai szempontú – elemzését, értékelését adja. A kötetben állandóan felbukkannak különféle nyelvi (helyesírási, kiejtési, mondattani, szövegtani, fogalmazási-stilisztikai stb.) feladatok, melyeknek (a következő számban) a megoldását is megtalálja az olvasó. Nem hiányzik a Posta rovat sem (egyebek mellett), melyben szellemes észrevételekre válaszol a „rovatvezető”.

Ötletesség, játékoság, szaktudás és jó pedagógiai érzék egysége jellemzi a szerzőt és a kötetet, amely nemcsak „képzelt”, de valóságos nyelvi folyóiratként is megállná a helyét.

D. Mátyai Mária

Iván László: Kecel személynevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 167 l. (Magyar Személynévi Adattárak 40.)

A szerző a bevezetőben vázolja a vizsgált helység földrajzi helyzetét, történelmi és népesedéstörténeti viszonyait. Rövid áttekintést kapunk a személynevek kialakulásának történetéről, ennek a folyamatnak a történeti nyomairól az adott községben. Ezután a szerző rátér a keceli személynevek részletes – család-, kereszt-, bece-, ragadvány-név felosztású elemzésére. A névanyag meghatározásában az 1741-ben kezdődő anyakönyvre és néhány összeírásra támaszkodik. Az egyes fejezetek a fenti felsorolás szerint tárgyalják a különböző személynév fajtákat, a következő csoportosításban: családnevek: XVIII. században ismert nevek; 1799-től 1850-ig fellelhető nevek; a XVIII. századi nevek közül megszűntek; 1850–1896 között feltűnt új nevek; a korábbi nevek közül ebben az időszakban hiányzó nevek; 1741-től 1896-ig fennmaradó nevek. A keresztneveket 1741-től 1798-ig egy szakaszként, majd 1799-től 1896-ig tíz éves időszakonként tekinti át. Itt is vizsgálja az időközben megszűnt, illetve fennmaradó neveket, és a keresztnévadási szokásokat is.

A legrészletesebben kidolgozott fejezet a ragadványneveké. Tizenhat főbb típust (összesen mintegy 33 csoportot) különböztet meg. A szerző kutatásainak eredményeit gyakorisági táblázatokban foglalja össze, és grafikonos ábrázolással is szemlélteti. A kötet legfontosabb részét a valamennyi nevet tartalmazó, időszakonként csoportosított és az előfordulási gyakoriságot is közlő melléklet alkotja.

Cs. Meggyes Mária

Jókai-kódex XIV–XV. század. A nyelvemlék betűhű olvasata és latin megfelelője. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva közzéteszi: P. Balázs János. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 356 l. + 8 t. (Codices Hungarici VIII.)

Az első magyar nyelvű kódexet, amely a Ferenc-legendát tartalmazza, Volf György adta ki először a Nyelvemléktár VII. kötetében „Ehrenfeld Codex” címmel 1878 és 1881 között. A később Jókairól elnevezett kódexnek 1942-ben faksimile kiadása jelent meg Szabó Dénes gondozásában (Codices Hungarici I.). A megfelelő latin szöveggel együtt a jelen kiadás adja közre először a kódexet.

P. Balázs János – az elődök eredményeit felhasználva – jelentős munkát végzett a szöveg forrásainak feltárásában. Az eddig ismert latin forrásoknál több esetben közelebbi megfelelőket kutatott fel, s ezeket részben itt közli először. Egy szövegrész idáig ismeretlen megfelelőjét is sikerült megtalálnia. Ezzel a kódex egészéhez ismerünk megnyugtató latin forrást.

A kiadvány használatát nagyban megkönnyíti, hogy a szöveg elrendezése követi az eredetét: egy-egy lapon ugyanannyi szöveg van, mint a kódex megfelelő lapján, a sorok száma, a sorkezdés és az elválasztás szintén azonos.

A Bevezetés tájékoztat a kódex történetéről, forrásairól, írássajátságairól és a kiadás használatához szükséges tudnivalókról. Utána 8 faksimile áll a kézirat lapjairól,

illetve forrásairól, majd a kódex betűhű szövege és latin megfelelője következik alapos jegyzetapparátussal. A lábjegyzetekben levő magyarázatok között P. Balázs gyakran hoz a magyar fordításhoz a latin alapszövegénél közelebb álló latin szövegvariánsokat is. A mintaszerű szövegközlést három hasznos mutató egészíti ki. Az első a magyar szövegrészeknek megfelelő különböző latin forrásokról, a második a bibliai idézetek és utalások leelőhelyeiről ad felvilágosítást, a harmadik pedig magyarázatokkal ellátott névmutató. A kötetet a képek jegyzéke zárja.

M. Nagy Ilona

Kálmán Béla: Munkácsi Bernát.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 180 l. (A múlt magyar tudósai)

A múlt magyar tudósai című sorozat kötetei hazánk egy-egy nemzetközi jelentőségű személyiségének életrajzával ismertetik meg az olvasókat. Az izléses kiállítású kötetek az ő életükről, tudományos munkásságukról, a hazai és a nemzetközi szaktudományokra, az emberiség kulturális fejlődésére gyakorolt jelentős hatásukról írnak. A kis könyvecskéket záró bibliográfiák főbb munkáikat és a róluk szóló szakirodalmat leltározzák.

Kálmán Béla könyve a kiemelkedő nyelvészszel, Munkácsi Bernáttal foglalkozik. Az ifjúkor és a felkészülés éveit után a tanulmányutakról szól, ezután mint az östörténet bűvarát méltatja. A hadifogolytáborban is fáradhatatlan gyűjtőmunkás útját egészen a haláláig kíséri.

Kálmán Béla munkája újabb főhajtás a csángó nyelvjárás, a votjákok, a vogulok és még sok más szakterület ismerője előtt.

Polónyi Szűcs Szilárd

Keleti nevek magyar helyesírása.

Főszerkesztő: Ligeti Lajos, szerkesztő: Terjék József. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 960 l.

Régi hiányt pótol a kötet, amely a nem latin betűket használó nyelvek tulajdonneveinek, szavainak átírása, a magyar helyesírás egységes, következetes szabályzata alapján készült.

A mű bevezetője rögzíti a legfontosabb szabályokat és elveket. Ezt követi a kötet kilenc fejezete, sorrendben az első az ókori kelet nyelvei, majd folytatódik a sémi, iráni, török, mongol, dél-ázsiai, délkelet-ázsiai, távol-keleti nyelvekkel és a Szovjetunió keleti nyelveivel. A fejezetek további alfejezetekre tagolódnak, ezek bevezetői általános tájékoztatót tartalmaznak, s röviden szólnak az egyes nyelvek rokonságáról, irodalmáról, történetéről, nyelvjárásairól stb. Végül következik a keleti nyelvek magyar helyesírásra való átírásának szabályzata és a szójegyzék. A kilenc fejezetet a gyors hasz-

nálat célját szolgáló mutatók zárják le, az első a földrajzi nevek, a második a nevek és közszavak mutatója.

Csikai Valéria

Kiss Jenő: A cipésmesterség szakszókincse a rábaközi Mihályiban.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1981. 69 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 5.)

Példamutatóan szép, értékes füzettel gazdagodott a Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok sorozata. Kiss Jenő, több nyelvjárási monográfia, tanulmány szerzője ezúttal egy halódóban, visszaszorulóban levő szakma, a cipésmesterség szavainak összegyűjtésére vállalkozott szülőfalujában.

A bevezetésben megtalálható a téma fontosabb szakirodalma. Az áttekintésből kiderül, hogy meglehetősen elhanyagolt területe ez a szókincsgyűjtésnek, a jövőre nézve pedig egyre mostohább feltételek várják a gyűjtőket.

A szótárban a köznyelvi (vagy köznyelviesített) címszó után megtalálható a jelentésen és szófaji meghatározáson kívül a nyelvjárási alak egyszerűsített fonetikai jelöléssel, valamint utalások a címszó használatára (pl. kihalt, ritka) és a szinonimákra.

A mintegy 700 szóból és kifejezésből álló szótári részt a mesterséggel kapcsolatos hiedelmek, mondások és szokások gyűjteménye követi.

Juhász Dezső

Kiss Jenő: Nyelvjárási tanulmányok.

Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest, 1981. 55 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 159.)

Kiss Jenő jelen gyűjteményes munkája kilenc eddig nem publikált tanulmányt foglal magába a dialektológia legkülönbözőbb területeiről: az egyéni nyelvtől a nyelv-szociológiai vizsgálatokig, a nyelvjárási tudattól a nyelvi változásokig, a lexikológiai kérdésektől a mondattani jelenségekig.

Különösen kiemelkednek témagazdagságukkal, problémafölvetésükkel a nyelvjárási szakszókincsére vonatkozó tanulmányok. A lexikológia elméleti oldaláról közelíti meg a tájszóvizsgálatokat az a tanulmány, amely az eddigi tájszógyűjteményeket, regionális szótárakat állítja egymás mellé, és veszi statisztikai, módszertani, történeti és tartalmi vizsgálat alá. Elméleti fejtegetéseit a gyakorlattal szembesíti, amikor konkrét anyagon vizsgálja meg az egyes szótárak anyagának egy községben (a rábaközi Mihályiban) ismert részesezési arányát, s így a tájszavak és a „népnyelvi” szavak különbségének meghatározását láthatjuk, tapasztalhatjuk. A nyelvjárási szókincs egyik érdekes rétegével foglalkozik a madarak különböző vidékeken használatos neveit tárgyaló cikke. A nyolc madárfaj (nagy tarkaharkály, mezei pacsirta, barázdabillegető, énekes rigó, léprigó, nyaktekerccs, széncinege és közép tarkaharkály) regionális elnevezéseivel foglalkozó tanulmány nem a teljesség igényével íródott, de módszertani szempontból és eredményei oldaláról tekintve is fontos alkotás.

A dialektológia lexikai vizsgálatainak lényeges része a jövevényszó kutatás. Ebben a témakörben a keleti nyelvjárások kutatói már igen szép eredményeket mutattak föl, amikor az erdélyi népnyelv román kölcsönszavait gyűjtötték össze és adták közre. A nyugati nyelvjárásrterületekről azonban hasonló kutatások mindeddig nem történtek. Most a fent említett rábaközi Mihályi község nyelvjárásának német (bajor–osztrák) jövevényszavait vizsgálja meg alapos földolgozásban és számszerű összehasonlításban is Kiss Jenő. Etimológiai mélyreható kutatásokra épülnek, filológiai pontosságuk példamutató.

A lexikológiai kutatások mellett mindenképp legjelentősebb része a kötetnek a nyelvészociológiai kutatásokkal, nyelvjárási pszichológiával foglalkozó tanulmányok gyűjteménye. A jövő nyelvjárási képét, nyelvi rétegződésének megértését segítik elő az ilyen témájú tanulmányok, s ezekhez a vizsgálatokhoz kapunk e kötetben több jó példát.

Végül említést érdemel a könyv módszertanilag legjelentősebb, s nem véletlenül a kötet legelején álló cikke, a változásvizsgálat lehetőségeivel foglalkozó tanulmánya. Ebben a gyakorlott nyelvjáráskutató és a képzett nyelvtörténész, az elméleti fölkeszültségű szakember és a tevékeny adatgyűjtő mondja el véleményét tudományágunk mai helyzetéről és várható jövőjéről: lehetőségeiről, föladatairól, céljairól.

Hajdú Mihály

É. Kiss Sándor: Révész Imre 1853. évi helynévgyűjteménye.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 51 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 21.)

Révész Imre balmazújvárosi prédikátor az elsők között ismerte fel a XIX. században a helynévgyűjtés jelentőségét, a helynevekben rejlő nyelvészeti, történettudományi, földrajzi, kultúrtörténeti stb. értékeket. Nemcsak vallotta, hirdette a gyűjtés szükségességét, hanem maga is példát mutatott rá. Mintegy 2000 nevet szedett össze, amelyből töredéknyi jelent meg az Új Magyar Múzeumban. Egy jelentékenyebb gyűjtemény (1299⁹ név) kézirat formájában maradt az utókorra. É. Kiss Sándornak sikerült ezt a kéziratot felkutatni az Akadémia kézirtattárában.

A közzétevő a bevezetésben részletesen ismerteti Révész névészeti elképzeléseit, ilyen tárgyú közleményeit, a kézirat sorsát, összetételét. Megtudjuk, hogy a névgyűjtemény az Akadémia 1853. évi pályázatára érkezett be néhány hasonló társaságában, de ez utóbbiak vagy nem számottevőek, vagy elkallódtak. A Révész-féle anyag azonban értékes, közlésre érdemes.

A bevezetés után betűrendes szójegyzékben található a helynevek (dülőnevek, víznevek, erdőnevek, rétek, szántók, mocsarak, csárdák stb. nevei). Mellettük a falu, város neve, ahonnan való, utalás a domborzatra, növényzetre, művelésre stb. Az ország legkülönbözőbb vidékeiről kerültek be nevek, de nem egyenlő eloszlásban. Az országos méretű, nagyszabású gyűjtést Pesty Frigyes kísérli majd meg egy évtized múlva (1864).

Juhász Dezső

Knausz Ágnes: Kutya-, ló- és szarvasmarhanevek Miklósfn.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 37 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 16.)

A Magyar Névtani Dolgozatok 16. száma közli Miklósfa állatnévanyagának a címben meghatározott részét.

A szerző dolgozata első részében – a három állatfajt elkülönítve – három szempont: a névadás indítéka, a nyelvi eszköz, valamint a nevek szótagszáma, hangtani és alaktani jellemzői szerint sorolja típusokba az állatneveket, helyenként kitérve a nevek gyakoriságának és öröklődésének vizsgálatára is.

A második részben – továbbra is külön csoportban – adattárak keretében mutatja be az általa gyűjtött tulajdonneveket.

Sárosi Zsófia

Kocsis Ilona: Dunavecse keresztnévei (1737–1895).

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 65 l. (Magyar Személynévi Adattárak 42.)

A munka a községi lelkészi hivatalban található anyakönyvek névanyagát dolgozza föl 1737 januárjától 1895. december 31-ig. A 157 év anyagát a szerző 8 szakaszra osztja. Az egyes időszakokban egymás után sorolja fel a férfi és női neveket, utána pedig az összesített adatokat találhatjuk. A nevek után előfordulási szám, valamint részesezési arányszám található. Kimutatást láthatunk még az egyes nevek öt, illetve huszonöt évenkénti megterheléséről, valamint a férfi és női nevek időszakonkénti megterheléséről is. A 21 961 név közül 11 367 a női és 10 594 a férfi név. A női nevek között 51 különbözőt talált a szerző, a férfi nevek között pedig 64-et. A tanulmány jól tükrözi egy adott közösség névválasztási szokásait, névdivatját.

Cs. Meggyes Mária

Kontra Miklós: A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó” orvosi nyelvünkre.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 65 l. (Nyelvtudományi Értekezések 109.)

A szakszókincs a leggyorsabban változó része minden nyelvnek, s ennek kutatása mindig az egyik legfontosabb diszciplína volt az egyes nyelvek vizsgálatán belül.

A könyv az orvosi nyelv vizsgálatán, szavainak utóbbi időben bekövetkezett változásán, bővülésén kívül általános kérdésekkel is foglalkozik, s valamennyi nyelvre alkalmazható megállapításokat tesz a nyelvi kontaktusok, az interferencia és a nyelvi kölcsönzések területén. Ez utóbbiról megállapítja, hogy az interferencia egyik eredménye, s egyaránt lehet szóbeli és irodalmi. Indítékai között megemlíti az elnevezési szükségserűséget és a „presztízsmotívumot”, amely a nyelvi esztétika tárgykörén túl a

pszichológiának is érintett területe. A kölcsönzések típusai között megkülönböztet direkt és indirekt folyamatokat.

Nagyon érdekes és hasznos fejezete a kötetnek A történelmi, társadalmi, művelődéstörténeti hátterről címmel ellátott rész, amely elsősorban az orvosi terminológia angol elemeinek történetéről szól. A XVIII. századtól kezdve kíséri nyomon a magyar–angol orvosi és tudománytörténeti kapcsolatokat, valamint kitekint a magyar–angol szótárkiadás utóbbi kétszáz éves történetére is.

Külön foglalkozik a kölcsönzések helyesírásai kérdéseivel, s elsősorban a bizonytalanság, ellentmondásosság okait keresi. Szorosan kapcsolódik ehhez a kérdéskörhöz a hangtani beilleszkedésekkel foglalkozó rész. Megállapítja, hogy a beilleszkedés csak fokozatos lehet, s az „átfonemizálás” lefolyásában nagy szerepe lehet az átadó nyelv írásképeinek is. Szerepe van az átvételben a nyelvek hangsúlyozási törvényeinek és hanglejtésének is. Az angol szavak magyarba való beilleszkedésével számos példán foglalkozik a szerző. Nagy érdeme, hogy nyelvművelési kérdéseket is fölvet, s ha példái nem is mindig az orvosi szaknyelvből valók, nagyon tanulságosak.

A kölcsönzések alaktani beilleszkedése hasonlóan fontos problémája a jövevényszó kutatásnak. Az idegen szuffixumoknak magyarokkal vagy legalábbis régebbi átvételekkel való helyettesítése érdekes és valóban tanulmányozásra méltó jelenség. Ugyanilyen a kötött tömorfémák kölcsönzése, illetőleg kialakítása.

Külön fejezet foglalkozik a szókészlet kérdéseivel, a terminus technicusokkal. A motiválatlanság szerepének jelentőségét hangsúlyozza, ami az idegen átvételeknek egyik oka. Vannak azonban olyan átvételeink, amelyek részben vagy egészében motiváltak tekinthetők, ezek elsősorban a régebbi átvételek, összetett hibrid szavak és a tükörfordítások. Az egyjelentésű szavak keresése is oka az idegen átvételeknek, s ez eredményezi a jelentésváltozások csekély számát. Ugyanez magyarázza, hogy az átadó nyelvben szereplő jelentések közül az átvevő nyelv csak egyre, nagy ritkán kétfőre alkalmazza az idegen szót. Végül megállapítja a szerző, hogy az orvosi nyelvbe jelentős számú angol szó került be, de ezek nagy része megmaradt a terminus technicusok szintjén, az egyik csoportnyelv (orvosi) szakszavaiként élnek, s meglehetősen csekély azoknak a szavaknak a száma, amelyek az orvosi nyelvből – vagy abból is – kerülhettek be az általános használatba, s csak néhány jutott be a köznyelvbe.

Hajdú Mihály

Kovács Béla: Visonta keresztnevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 42 l. (Magyar Személynévi Adattárak 38.)

A szerző adatközlésében, mely a Visonta környéki komplex kutatási program (1967–1969) része volt, a község keresztneveit adja közre 5 évenkénti bontásban 1692-től 1945-ig, összesen 51 csoportban (1 csoport az adatok hiányos volta miatt kiesett). A község rövid történetével kezd, majd a gyűjtőmunka lefolyását ismerteti. Ezután az adatközlés következik a jelzett bontásban. A füzet végén a teljes időszak

férfi és női neveit összesítve, a gyakoriság sorrendjében tárja elénk, végül megadja a keresztnevek első előfordulását is.

Hegedüs Attila

Kuczy Károly: A Kalocsa környéki földrajzi nevek vizsgálata.

Kiadja Kalocsa Város Tanácsa. Kalocsa, 1980. 140 l., 2 térkép. (Kalocsai Múzeumi Dolgozatok 3.)

A kötet alcíme: Az ember és a táj kapcsolatának tükröződése a földrajzi nevekben. Ez arra utal, hogy csak egy bizonyos szempontból igyekszik föltárni az összegyűjtött neveket a szerző, s e kötete csak az első része egy nagyobb, teljesebb vizsgálatra törekvő munkának. Mindennek ellenére ez a könyv is teljes egész, önmagában is jelentős vállalkozás. Azzá teszi nagy anyaga, sokoldalú földolgozása, filológiai apparátusa, lelkiismeretes és aprólékos földolgozása.

Bevezetőben a vizsgálódások szempontjaival, az anyag forrásaival ismerkedhetünk meg.

A vizsgált terület körülhatárolása során tájékoztatást kapunk annak lakosságáról. Közli a szerző a nem magyar népesség adatait, névhasználati szokásait, s természetesen nyelvi, nyelvjárási sajátosságait. Ezek pontos és következetes jelöléséről különböző okok miatt le kellett mondania, ami ugyan a névtani vizsgálatot nem akadályozza, de a dialektológiai földhasználásnak korlátja lehet.

A tárgyalás első helyén a vízhez kapcsolódó megnevezések szerepelnek. Ez következménye annak a ténynek, hogy a Duna árterén helyezkedik el a vizsgált 17 település többsége, s a vizek mindig jelentős szerepet játszottak a lakosság életében. Igen gazdag a vidék víznévi anyaga. Kiemelkedik gyakoriságával a *fok* földrajzi köznévi, amelynek jelentésváltozásával, jelentésváltozataival is behatóan foglalkozik a szerző. Jelentős számban található még *ér*, *hókony* és *malát* is. Ez utóbbi már azonban átvezet a vízből kiemelkedő területek megnevezésének tárgyalásához.

A viszonyító szavak közül nagy szerepet kapnak az *alsó* és *felső* melléknevek, amelyek itt egybeesnek a vizek folyási irányával, de az égtájakkal is, így nem dönthető el egyértelműen, hogy a kettő közül melyikre vonatkoznak a népi névhasználatban. A szerző álláspontja az, hogy az észak–déli irányú viszonyítást fejezik ki. Egyszerűbb a kérdés a belső–külső szópárok kapcsolatban.

Viszonylag gazdag a névanyag a növénynevekre, valamivel szegényebb a talajadottságokra és az állatnevekre vonatkozó földrajzi nevek területén.

A gazdasági és társadalmi valóság visszatükröződésének vizsgálata hasznos nemcsak a névtudomány, hanem a gazdaságtörténet szempontjából is. A lakosság foglalkozására, életmódjára nagyon sok helynév utal, s kiolvasható belőlük a névadás korában megtalálható gazdasági élet nagyon sok fontos vonatkozása.

A kötet egyik legértékesebb fejezete az elpusztult helységek neveit nyomozó rész. Ebben sok olyan község meglétére találunk utalást, amelyekről legfőljebb oklevelek szolgáltatottak adatokat, lokalizálásuk azonban csak most, e vizsgálatok alapján kísérhető meg.

A könyv külön mutatóban tartalmazza az előforduló földrajzi neveket. Itt nem-

csak azt a lapszámot kapjuk meg, amelyen a név tárgyalása megtalálható, hanem a nyelvjárási ejtést, annak a községnek a nevét, amelynek határában van a jelölt földterület, s a névváltozatokat is.

Függelékben, betűhív átirásban közli a kötet az 1863–1864. évi, Pesty-féle helynévgyűjtés gazdag anyagát.

Német, angol és szlovák nyelvű összefoglaló teszi teljessé a gazdag anyagú, szép kiállítású, értékes munkát, amelyet még a szöveg közé elhelyezett 10 fénykép is élénkít.

Hajdú Mihály

Kultúra és szemiotika.

Tanulmánygyűjtemény. Szerkesztette: Gráfik Imre és Voigt Vilmos. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 476 l. (Muszeion Könyvtár 4.)

Az immár hazánkban is két évtizede folyó szemiotikai kutatások fő vonása, hogy a jelfolyamatokat elsősorban társadalmi folyamatokként vizsgálják és mindig interdiszciplináris összefüggésben. E fő vonások jellemzik a kötetet is, mely eredetileg az 1974-es tihanyi nemzetközi szemiotikai konferencia anyagát tartalmazta volna. Az eredeti terv időközben jelentősen módosult, s így e tanulmánykötet a magyarországi szemiotika első reprezentatív összefoglalása.

A válogatás négy fejezetből áll. Az első részben Tanulmányok címmel rendszerező és befejezett munkák találhatók, melyek elsősorban a jeltypológia, jelelmélet, a költői nyelv és a társadalom jeleinek témaköreit ölelik fel. Ebben a fejezetben található a szemiotikai leírás és feldolgozás új szempontjait ismertető tanulmányok is. A Kutatási beszámolók című rész tartalmazza a tihanyi konferenciára készült írásokat. Ezek röviden mutatnak be egy-egy elméleti kérdést vagy részletjelenséget. A beszámolóiban legtöbb a zeneelméleti, pszichológiai és kultúraelméleti tárgyú munka. A következő, a harmadik fejezet a tihanyi konferencia szekcióüléseiről készített összegzéseket gyűjti egybe. A beszámolók nem jegyzőkönyvszerűek, külön e kötet számára készültek. Szerzőik az egyes szekciók magnetofonon rögzített teljes anyagát felhasználva öt témakörben: a nyelvtudomány, a néprajz, a vizuális kultúra, az irodalom, az ismeretelmélet témaköreiben készítették összefoglalásukat. A könyv befejező része bibliográfia, mely a magyar kultúrszemiotika egy évtizedének (1967–1976) anyagából nyújt igen bőséges válogatást. Külföldi kutatók számára az orosz és angol nyelvű tartalomjegyzék könnyíti a kötet használatát.

Papp Lajos

Lakó-Emlékkönyv. Nyelvészeti Tanulmányok.

Szerkesztette: Bereczki Gábor és Molnár József. Kiadja az ELTE. Budapest, 1981. 220 l.

A kiadvány Lakó Györgynek, az ELTE Finnugor Nyelvtudományi Tanszéke volt vezető professzorának 70. születésnapjára készült. A tanulmányok írói az ünnepelt volt

tanítványai, barátai, munkatársai. A magyar szerzők mellett észt, finn, vogul, német és orosz nyelvészek nyújtanak át egy-egy közleményt születésnap ajándékkul.

Amilyen széles körű Lakó György nyelvtudományi érdeklődése, olyan változatos a tanulmánykötet is. Az egyes cikkek témája hangtan, alaktan, mondattan, pragmatika, szemantika, etimológia, jövevényszó-kutatás, tudománytörténet illetve tudománymódszertan, és ezekben általános finnugrisztikai, illetve magyar, vogul, osztják zürjén, votják, finn, vót és vepsze jelenségeket tárgyalnak. Találhatók a kötetben hungarológiai szempontból is érdeklődésre számot tartó cikkek is.

Balázs János a magyar passzív igealakokat hasonlítja össze a finn illetve indoeurópai megfelelőekkel. Arra a következtetésre jut, hogy a finn *sanotaan* illetve magyar *mondatik* alakok azonos szintaktikai, morfológiai és szemantikai struktúrájúak: ige^t + t (deverbális nomenképző) + PxP13.

Benkő Loránd Olasz eredetű régi magyar kelmenevek című cikkében közel két tucat kelmenév tárgyalása közben fényt derít a középkori olasz–magyar művelődési-kereskedelmi kapcsolatokra is.

Aulis J. Joki Oskar Blomstedt, az első finn hungarológus és *Budenz József* levelezését ismerteti. Blomstedt 1867 és 1871. között írt 10 levele és Budenz válaszlevelei nagyszerűen tükrözik a finnugor nyelvészet és a fellendülőben levő finn–magyar kapcsolatok akkori állását.

Sz. Kispál Magdolna Egy ősi *i ~ *a magánhangzóváltakozás című cikkében a *hiu, hij, haj, héj hajl-* szócsalád történetét írja le ugor nyelvi párhuzamokkal alátámasztva.

Mikola Tibor A tárgyas ragozás eredetének kérdéséhez című cikkében Wacha Balázssal vitatkozik a tárgyas ragozás kialakulásáról. Wacha ezt a kérdést egy nagyobb tanulmány részeként tárgyalta (NyK. 76:157–181.). Elmélete a finnugor nyelvek tanúsága tükrében nem helytálló.

Szathmári István Tótfalusi Kis Miklós és nyelvtudományunk című tanulmányában a XVII. századi polihisztor helyesírási, hangtani, alaktani és stilisztikai elveit ismerteti.

Csepregi Márta

Lengyel Zsolt: A gyermeknyelv.

Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981. 341 l.

A szerző könyve I. fejezetében szól a nyelv természetéről és azokról a nyelvi jellemzőkről, amelyeket a gyermeknek a beszédtanulás során el kell sajátítania. Felveti a kérdést, hogy genetikusan is hoz-e magával a gyermek bizonyos nyelvi képességeket. Ezután a magyar gyermekek nyelvi fejlődését mutatja be Lengyel a születéstől a második év betöltéséig. Sorra veszi a hangtani fejlődés legfontosabb állomásait és vizsgálja az első szavak, mondatok létrejöttét és funkcióját saját megfigyelései és a korábbi magyar szakirodalom alapján. Hangsúlyozza Lengyel Zsolt, hogy a kétéves korig tartó fejlődésben a gyermekek anyanyelvtől függetlenül „azonos beszédfejlődési szakaszon mennek át.” Utal arra is, hogy a gyermek nemcsak magát a beszédet sajátítja el környe-

zetétől, hanem a beszédviselkedést, a beszédmagatartást is. A kétéves kor utáni nyelvi fejlődést is vázolja magyar, orosz és angol gyermeknyelvi adatok alapján. Végül bemutatja a legismertebb nyelvelsajátítási elméleteket, az utánzáselméletet, a megerősítés elméletét, valamint a Chomsky-féle nyelvelsajátítási modellt és Slobin kutatásait.

A könyvet gazdag irodalomjegyzék zárja.

Molnár Ildikó

Lengyel Zsolt: Tanulmányok a nyelvelsajátítás köréből.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 81 l. (Nyelvtudományi Értekezések 107.)

A dolgozat két nagyobb részre oszlik. Az első, rövidebb fejezetben az ontogenetikusan nyelvfejlődés tanulmányozásának egyik modern elméleti háttérét vázolja a szerző, és azt vizsgálja, hogy miként jelentkezik a Chomsky-féle generatív nyelvelmélet hatása a mai gyermeknyelvi kutatásokban.

Könyve második – terjedelmesebb – részében a magyar gyermekek nyelvi fejlődését vizsgálja Lengyel Zsolt, két gyermeke beszédéről készített magnetofonfelvételek, valamint a magyar szakirodalom alapján, és kísérletet tesz a nyelvi elemek közti összefüggésrendszerek feltárására. Először röviden áttekinti a gyermeknyelvi kutatások magyar hagyományait, majd adatokat közöl a kétéves gyermek nyelvéről. Funkciójuk szerint csoportosítja az egytagú megnyilatkozásokat, osztályozza a vizsgált korpuszban fellelhető grammatikai morféimákat, és megalkotja a kétéves gyermek névszói és igei paradigmatis rendszerét. A határozottság kifejezését a tipológia szemszögéből kutatja. Az eddigiektől eltérően a szórendi vizsgálatokat a 3–7 éves gyermekek nyelvhasználatában végezte a szerző. Megállapítja, hogy a szórendi variációkban a legnagyobb gazdagság hároméves kor körül található. Négyéves kor után rohamosan csökken, majd hétéves korban újból növekszik az egyes variációk száma. Munkájában Lengyel keresi a társadalmi tényezők hatását is a szórendre.

A tanulmánysorozat utolsó dolgozata kommunikációs vizsgálatokról tájékoztat. Ez a kutatás különösen jelentős, hiszen az eddigi ontogenetikusan vizsgálatok „beszéd-rész” irányultságúak voltak.

Lengyel munkáját napjaink feladatainak számbavétele és gazdag irodalomjegyzék zárja. A könyvet ábrák, táblázatok és a százalékos megoszlást bemutató grafikonok teszik szemléletessé.

Molnár Ildikó

Markó Imre Lehel: Kiskanizsai Szótár.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 277 l.

A jó szótár mindig több, mint szavak ábécé-rend szerinti felsorolása. Ez különösen érvényes a tájszótárakra. Markó Imre Lehel munkájából sem csak a településen élők szókincsét ismerjük meg, hanem – a jól válogatott példamondatoknak köszönhe-

tően – nyelvhasználatuk bizonyos sajátosságait, sőt életüket, munkájukat, hiedelmeiket, a különböző jeles napokhoz, alkalmakhoz fűződő népszokásokat is.

A szótár a nyugat–magyarországi Kiskanizsa 25–30 évvel ezelőtti nyelvvállapotát (a korabeli ingadozásokat, változásokat is szem előtt tartva) tükrözi, a szerző ugyanis 1951 és 1955 között végezte a gyűjtőmunkát. Tevékenysége azóta is e témakörben mozog: egyik közéleti vezetője volt például a Zala megye földrajzi nevei című kiadványnak, és szerzője jónéhány névtani, nyelvjárástani, néprajzi és egyéb munkáknak.

A gyűjtés idején Kiskanizsa teljesen falusi jellegű, mintegy nyolcezer lakosú része Nagykanizsának, alacsony volt az ipari munkások, és még alacsonyabb az értelmiségiek száma, vagyis a társadalmi rétegződés lényegében még hiányzott. E zárt közösség nyelvvállapotának leírása, szókincsének összegyűjtése értékes leletmentő munka volt, olyan „pillanat”-nak a megörökítése, amelyhez képest az azóta eltelt évtizedekben sokat változtak Kiskanizsán is a társadalmi és a nyelvi viszonyok.

Típusát, jellegét tekintve a szótár középhelyet foglal el a *Csúry Bálint*-féle (Szamosháti Szótár) teljes szóanyagot nyújtó regionális tájszótárak és a csak tájszavakat közlő regionális tájszótárak között (mint pl. *Imre Samu: Felsőöri Tájszótár*).

A passzív módszerrel gyűjtött gazdag nyelvi kincset több mint tízezer szócikkben mutatja be. A különböző népszokások szókincséből is bőséges anyagot közöl. Megismerkedhetünk például a Luca naphoz kötődő szokásokkal, részletes néprajzi jellegű leírását kapjuk a lakodalom és a temetés szertartásának, megismerjük egyebek között a betlehemes játékok, a gyermekjátékok, a kiskanizsai szőlőművelés szókincsét és folyamatát. Az értelmezéseket ábrák, kották, gyermekjáték-helyzetrajzok teszik szemléletesebbé. A szótár földrajzi neveket és személyneveket is tartalmaz, sokszor nyelv-
szociológiai szempontú megjegyzésekkel.

D. Mátai Mária

Marosi Teréz: Tulajdonnevek a magyar népmesékben.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 66 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 13.)

A kiadvány a Magyar Népköltési Gyűjtemény (MNGy.) és az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény (ÚMGy.) meséinek neveit tartalmazza adattárszerű feldolgozásban. A gyűjtést első éves néprajz szakos hallgatók végezték az 1976–1977-es tanévben. A füzet – a bevezető tájékoztatása szerint – nyelvészeti és folklórisztikai célokat kíván szolgálni.

A mesékben szereplő neveket két alapvető csoportra bontja a szerző: mesei és valódi nevekre. Az Adattár az alábbi részletesebb felbontásokat tartalmazza:

I. Személynevek a) Valódi személynevek, pl. *Amália, Bunkó Vince, Csalóka Péter*; b) Bibliái nevek, c) Mesei nevek, pl. *Ali-baba, Világszép királyfi*

II. Állatnevek

III. Helynevek a) Valódi helynevek, b) Mesei helynevek, pl. *Farakóország, Kékország, Sárkányország*.

A névtani kutatás számára elsősorban a valódi mesei nevek jelentenek újdonságot.

J. Szabó Erzsébet

Matijevics Lajos: A jugoszláviai Ferenc-csatorna víznevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 69 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 23.)

A dolgozat a jugoszláviai Bácska víznevei közül a Dunát és Tiszát összekötő csatorna neveit mutatja be, rendszerezi. Mivel a csatorna a valóságban három együvé tartozó részből áll, a szerző a könnyebb tájékozódás végett együtt tárgyalja a Bácsmonostor és Bácsföldvár között húzódó Ferenc-csatornát, a Kissztapártól induló Ferenc József öntöző csatornát, mely Újvidéknél éri el a Dunát és a Bajától Bezdáig terjedő Tápcsa-tornát. Foglalkozik a három szakasz névalakjainak keletkezésével, a nevek használatával, grammatikai és szerkezeti kérdéseivel.

A szerző 1796 (a Vályi féle földrajzi lexikon megjelenése) és 1918 között keletkezett térképeket, lexikonokat valamint egyéb magyar és idegen nyelvű forrásmunkákat használt fel az anyaggyűjtéshez. Célja főleg a magyar névalakok tanulmányozása, de nem hagyja figyelmen kívül a szerbhorvát, német és latin formákat sem.

A dolgozat a forrásjelzések megjelölésével indul, amit a három csatornával kapcsolatos általános tudnivalók, térképek és adatok követnek. Ezután a szerző a névváltozatokat közli történeti sorrendben. Ezt a nevek alaki szempontból illetve névtípusok alapján történő csoportosítása követi, majd szerkezeti vizsgálatokat végez a szerző a nevet alkotó tagok és elemek számának figyelembevételével, tekintettel a más nyelvi változatokra is. A dolgozat következő szakasza a nevek alaktani és jelentéstani rendszerezése a magyar és más nyelvű nevek különválasztásával, amit végezetül a névalakok szerkezetét és elemeinek szófaját vizsgáló rész követ.

Az elemzés után a szerző összegzi a nevek valósághoz való viszonyával, szerkezetével és eredetével kapcsolatos következtetéseit. A dolgozat a névalakok mutatójával zárul.

E munka része egy nagyobb tanulmánynak, amelyben a szerző a jugoszláviai Bácska XVIII. és XIX. századi víznévanyagát vizsgálja.

Kárpáti Ildikó

Mészárosné Varga Mária: Falucsúfolók a tapolcai járásban.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke valamint a MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1981. 35 l. + 1 térkép. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 6.)

A tapolcai járás, az 52 településből álló terület falucsúfolóit dolgozta fel a szerző a járás földrajzi neveinek kéziratanyaga alapján. A felgyűjtött 102 falucsúfolót (40

helységből származnak) az adattárban nyelvjárási alakban elnagyolt fonetikus átírásban közli. Jelöli azt is, ha más községből származik egy-egy adat.

A dolgozat második részében mennyiségi és minőségi elemzést ad a falucsúfolókról. A statisztikai feldolgozásban utal az egy-egy településen gyűjtött falucsúfolók számára, az adatok származási helyére (az érintett falu, más település vagy mindkettő), a több falura vonatkozó ún. sorolóra és a variációkra is.

A minőségi elemzés során két fő típust határoz meg Mészárosné Varga Mária, az epikus maggal rendelkező, illetve nem rendelkező falucsúfolókat, ezeken belül több altípust különböztet meg.

Végül közli a tapolcai járás községeinek sorszám szerinti és betűrendes mutatóját.

Fodor Katalin

Nagy Géza: A bodrogközi Karcsa állatnevei (1959–1979).

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 43 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 22.)

A névtani kutatások között mind több foglalkozik egy-egy település állatnévanyagával. E kis dolgozat értéke, hogy diakrón szempontú vizsgálattal próbálkozik. A két gyűjtés ideje között (1959 és 1979) a kialakult termelőszövetkezeti gazdálkodás megváltoztatta a falu életét és gazdaságát. A változás nemcsak az állatállomány nagyságára és fajta szerinti megoszlására hatott, hanem az állatokhoz kötődő névanyagra is. Nagy Géza szülőfalujában végezte gyűjtését igen nagy alaposággal; még a háziállatként tartott papagájokat is számba vette.

A bevezetőben bemutatja az egyes állatfajták létszámát, a fajtákhoz fűződő névadási szokásokat és a legkedveltebb neveket – összehasonlítva a két időpont adatait. A dolgozat nagyobb részét az adattár alkotja, amelyben az eredeti szófajuk szerinti csoportosításban együtt sorolja fel a két időszak neveit, valamint a névadás feltárható motívumait. Az adattárból sajnos nem tűnik ki, hogy egy-egy nevet hány egyed viselt, illetve visel ma. A dolgozatot az állatnevek betűrendes mutatója zárja.

Papp Lajos

Ördög Ferenc: Zala megye helységneveinek rendszere.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 24 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 12.)

Ez a tanulmány megközelítően azonos szöveggel már megjelent 1980-ban a TIT Nyelvi ismeretterjesztés sorozatában, s nyomtatásban való közzététele előtt több nagy-sikerű előadás előzte meg.

Ördög Ferenc dolgozata szerencsésen egyesíti magában az ismeretterjesztő és új tudományos eredményeket felvonultató szakmunka vonásait. „Az itt közzétett tipoló-

giával azt a célt tűztem eredetileg magam elé, hogy a tudományos ismeretterjesztés derékhadát képező tanároknak módszerbeli segítséget nyújtsak.” – írja. Jelen írás azonban a maga nemében a magyar névtani irodalomban is ritkaságszámba megy. Eddig az ilyen jellegű, egy-egy tájegység, megye helységneveit rendszerbe foglaló művek írását erősen hátráltatta egy szófajta névszótár hiánya. *Kiss Lajos* hasznos könyvének (Földrajzi Nevek Etimológiai Szótára) megjelenése után azonban megteremtődött a lehetősége annak, hogy – Ördög Ferenc példáját követve – hasonló elemzések, rendszerezések szülessenek, akár az összehasonlítás céljával is.

A névanyag csoportosításában a következő szempontok érvényesültek. A vizsgálat első szakaszában el kellett különíteni egymástól a magyaroktól és az idegen ajkú lakosságtól származó neveket. Az osztályozás következő szempontja a névadás indítéka volt. Ezen belül kapott helyet a nyelvi eszközök szempontja. A nevek mellett az első előfordulás évszáma is megtalálható. Ezek segítségével felvázolható az egyes névtípusok kronológiája is.

Juhász Dezső

Paulusz Julianna: Szarvasmarhanevek Nagykanizsa környékén.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 19 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 20.)

A szerző négy faluban – Bajcsán, Gelsén, Kerecsenyben és Nagyrécsén – végezte a gyűjtést, melynek anyagát műve első, tipológiai részében több oldalról vizsgálja meg. Néhány szempont: a névadás indítéka, a nyelvi eszköz, a névöröklődés, a nevek gyakorisága, szótagszáma stb.

A dolgozat második, egyben záró fejezete a betűrendes adattár, mely egyes esetekben a névadás indítékát is közli.

Sárosi Zsófia

Penavin Olga–Matijevics Lajos: Szenttamás földrajzi neveinek adattára.

Kiadja a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék, 1981. 80 l. (Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 6.)

Az újvidéki egyetem magyar nyelvészeti tanszékeinek tanárai már nagy vállalkozásuk 6. kötetét jelentették meg. Méltán köszönti a magyar nyelvtudomány ezeket a munkákat, hiszen olyan névtani, történettudományi, településtörténeti stb. adatokat tartalmaznak, amelyek föltárása, megmentése csak most lehetséges, s csak az ő munkájuk eredményeként valósulhat meg.

Ez a kötet hasonló beosztású és fölépítésű az előző esztendőkből megjelentekhez, amelyeket a Hungarológiai Értesítő már ismertetett.

A szenttamási kommuna (gazdasági és igazgatási egység Jugoszláviában) rövid történeti bemutatása elmaradhatatlan és hasznos része a könyvnek még ilyen rövid, tö-

mör formában is. A földrajzi körülmények leírásán kívül különösen fontosak a lakosság történetére, összetételére, nyelvi állapotára vonatkozó adatok, valamint a gazdaságtörténeti és művelődési viszonyokra való utalások. Ezt az áttekintést a Vajdaság térképe követi, benne a szenttamási kommuna elhelyezkedésének megjelölésével, környezetének, a szomszédos kommunák neveinek, területi határainak föltüntetésével. Ez nem pótolja a vizsgált terület kisebb, részletesebb térképét, amelyek közlésére a sorozat eddigi kötetei sem tudtak vállalkozni.

A betűrendes adattárat megelőzik a Szenttamás községre vonatkozó följegyzések. Ezeknek egy része történeti és jelenkori névadat, nagyobb része pedig földrajzi-történeti leírás, a népesség eredetére, migrációjára, mai összetételére, gazdasági, műveltségi helyzetére utaló adat.

A belterület és külterület neveit nem választják szét az adattárban a szerzők, az ábécé betűinek sorrendjében követik egymást vegyesen az adatok, de a név formájából, funkciójából, a megnevezett objektum jellegéből vagy a magyarázatokból mindeképp kiderül hovatarozása. Minden névcikk élén a köznyelvi vagy a kikövetkeztetett köznyelvi alak áll. Ezt követi a magyar és a szerb népnyelvi névalak, zárójelben pedig – ha van – a hivatalos névforma.

A különböző nyelvi rétegbe és csoportba tartozó névalakok fölsorolása után a hol?, honnan?, hová? kérdésre felelő helyhatározóragos toldalékolását kapjuk meg minden egyes magyar helynévnek. Ezt követi az objektum mibenlétének meghatározása, elhelyezkedésének körülírása és nevének tárgyyszerű vagy népetimológias magyarázata. A névváltozatokra azok betűrendi helyén utaló cikkek formájában hívják föl a szerzők a figyelmet.

A magyar névtan kutatói számára különösen fontos a sok tanyanév (itt: szállásnév), amely nem csupán a toponímiával, hanem az antroponímiával foglalkozóknak is jelentős számú adattal szolgál.

A rendkívül gazdag adattárat a földrajzi köznevek többoldalú bemutatása követi. Először a magyar közszavak magyarok által használt szótárát találjuk meg külön az előtagok, külön a meghatározó elemek fölsorolásával, majd a magyarok által használt idegen névelemeket kapjuk a fönti két csoportban. Végül csupán a szerbhorvátban használatos köznevek jegyzéke következik betűrendben magyar megfelelőseikkel együtt.

Hajdú Mihály

Raátz Judit: Gödöllő helynevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 77 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 14.)

A bevezetőben rövid leírást kapunk a mai Gödöllőről, és némi betekintést nyerünk múltjába, fejlődésének történetébe is. E fejezetben esik szó az anyag gyűjtésének, közlésének módjáról, valamint a *Gödöllő* helynév eredetének kérdéséről.

Az adattár két csoportban tárgyalja a belterületi és a külterületi neveket. Ahol erre mód van, a szerző közli az egyes nevek régebbi alakjait, változatait, és az eredetükkel kapcsolatos megjegyzéseket is.

Az anyag feldolgozása során Raátz Judit, Kázmér Miklós módszerét követve, a neveket alapelemekre és megkülönböztető elemekre bontva tárgyalja.

A dolgozatot a rövidítések jegyzéke, valamint a Gödöllő bel- és külterületét bemutató térképek zárják.

Sárosi Zsófia

Rácz Sándor: Óföldrők és a volt Návay-uradalmak lakosságának ragadványnevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége. Budapest, 1981. 61 l. (Magyar Személynévi Adattárak 26.)

A dolgozat anyagát egy makói általános iskola helyismereti szakkörének negyedik osztályos tanulói gyűjtötték, s az összegyűlt 1247 teljes névalak nem is kevés. Rácz Sándor, a szakkörvezető tanár a bevezetőben ismerteti a gyűjtés módját, célját és eredményét, majd leírja a falu történetét. Az adattárban betűrend szerint közli a neveket és a név szerkezetét (pl.: ragadványnév + vezetéknev + becenév stb.). Az összegyűjtött anyag mintegy 150 évet ölel föl az öregek emlékezetére támaszkodva. Minthogy a nevek viselőiről nem derül ki, mikor élt, kivel volt rokonságban; az adattár anyaga csak pusztá felsorolás. A ragadványnév-használat jellegzetességeit a füzetet záró összefoglalás gyűjti egybe.

Papp Lajos

Scheiberné Bernáth Lívia: A magyarországi zsidóság személy- és családnevei II. József névadó rendeletheig.

A Magyar Izraeliták Országos Képviselőtársaság kiadása. Budapest, 1981. 121 l. (A Magyarországi Zsidó Hitközségek Monográfiái 10.)

Az etnikai szemléletű magyarországi névföltárásokra alig lehet egy-két folyóirat-cikket kívül példát adni, s ezért is kell üdvözlőnk Scheiberné Bernáth Lívia könyvét, amely nemcsak ezt az igényt elégíti ki, hanem tudományos megalapozottságával, következetes történeti szemléletével iskolapéldája az etnikai antropológia történelmi kutatásának.

A könyv bevezetője sok olyan fogalmat és módszertani kérdést tisztáz, amely a névtanilag kevésbé tájékozott olvasó és kutató számára egyaránt hasznos és szükséges.

Mindezek után hatalmas névanyagát az egyes nevek eredete szerint vizsgálja meg. Első helyen a bibliai (ószövetségi) nevekkal foglalkozik. Ezeket jelentésük szerint csoportosítja. A természeti nevek közé veszi föl az állatneveket (Debóra 'méh', Nahson 'kígyó' stb.), növényneveket (Hadassa 'mirtusz', Tamar 'datolyapálma' stb.) és a természeti jelenségekről kapott neveket (Lewana 'hold', Barak 'villám', Abel 'szél' stb.). Az istenségre vonatkozó (theophor) nevek különösen jelentősek voltak az ókori népek, így a zsidók névrendszerében is. Leggyakrabban közülük az El és Jahve összetételűek, de akadnak nem izraelita istenségekre utalók is (Ascher, Gad stb.). Mindezek

kívül megemlíti a rokonság, tulajdonság, számnevekből alakult személyneveket is. Különösen érdekesek számunkra a mondat szerű alakulatokból keletkezett nevek, amelyekhez hasonlóan a magyaros névadásban legfőbb a szavajárási ragadványnevek kis csoportjában találunk, de amelyek semmiképp sem azonos szemlélet alapján keletkeztek a következő zsidó névtípusokkal.

Az ősi, bibliai nevek után a későbbi korok névstruktúrájának, névrendszerének vizsgálata kevesebb helyet kap a könyvben. Fontosabb és mindenképpen lényegesebb is a vezetéknevek kialakulásának és rendszerének kutatása. Csoportosításuk (testi tulajdonság, állatnevek, apanevek, becézett formájú keresztnévek, gúnynevek és szitokszók, társadalmi állásra, rangra utaló nevek stb.) közismert a névtani szakirodalomban, de meg kell említenünk a zsidó családneveknek egy különös kategóriáját, a „cégérnevek” elnevezésű csoportot, amelybe tulajdonképpen foglalkozási szimbólumnevek tartoznak, mint ahogyan a cégérek is az épület, műhely, üzlet stb. funkcióját, rendeltetését jelképezik. Hasonlóan érdekes, s talán az előzőnél még jellegzetesebb, különösebb zsidó névalakítási sajátosság a „mozaiknév” teremtése (Rambam 'Rabbi Mosche ben Maimun', Raschi 'Rabbi Schelemo Jizchaki' stb.), valamint a pusztai ország, város-, sőt: utcanév családnevként való megjelenése, esetleg ezek rövidült alakjainak használata.

Az általános tájékoztató részen kívül a magyarországi zsidó elnevezések történetéről külön fejezet is szól.

Az „egyes nevek” (tulajdonképpen a keresztnéveknek tekinthető névelemek tartoznak ide) betűrendes adattára tartalmazza a vizsgált időszakban és az eddig közzétett adattárakban megtalálható összes nevet előfordulási számukkal együtt, ami igen nagy jelentőségű az etnikai-antropónímiai vizsgálatoknál, a különböző etnikumok névhasználati arányainak összehasonlításakor.

A családnevek adattára a kötet leggazdagabb és legértékesebb fejezete. Itt a nevek eredetének (jelentésének) csoportosításában találjuk meg betűrendbe szedve az összes családnévnek tekinthető nevet előfordulási évszámával, a névviselő személyekre vonatkozó megjegyzésekkel (származási hely, foglalkozás, stb.), a név jelentésére, változásaira utaló adatokkal, forrásjelzetekkel stb. Ez fölbecsülhetetlen értékű része a könyvnek, hiszen minden további vizsgálatot lehetővé tesz, más adattárakkal való egybevetésre is módot ad, s nem utolsó sorban rendkívül nagy a kultúrtörténeti haszna és a népmozgalomra, migrációra való tájékoztatása is bizonyos vonatkozásokban.

A kiváló szerkesztésű és a legmodernebb módszerekkel összeállított kötet jelentős értéke a magyar és a nemzetközi antropónímiai szakirodalomnak.

Hajdú Mihály

Solymár Imre: Mezőgazdasági termelészövetkezetek nevei Magyarországon.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 52 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 10.)

A magyar termelészövetkezeti mozgalom története folyamán öt jól elkülöníthető fejlődési szakaszon ment keresztül. A tanulmány azt vizsgálja, hogy ez a mozgás miként tükröződik a szövetkezeti névadásban.

A dolgozat két részre tagolódik. Az első, elemző rész az összegyűjtött névanyag jellegzetességeinek feltárásával, tipizálásával foglalkozik. Reprezentatív mintát kapunk Tolna megye 1952–1978 közötti névanyagából, összehasonlításként pedig az országos adatokat közli a szerző.

1949-től figyelemmel kísérhetjük a tsz-nevek főbb típusait, gyakorisági mutatóit. A kilenc mellékletet két grafikon követi: az egyik a magyar termelészövetkezetek számának alakulását mutatja 1950-től 1977-ig, a másik pedig az 1977-es névtipológiai megoszlást jelzi.

J. Szabó Erzsébet

Suomen kielen etymologinen sanakirja VII. Sanahakemisto.

Koostaneet: Satu Tanner – Marita Cronstedt. Suomalais–ugrilainen Seura, Helsinki, 1981. 6 + 1907-2293 l. (Lexica Societatis Fenno–Ugricae XII. 7) (Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 13.)

A finn nyelv etimológiai szótára (SKES) Y. H. Toivonen, Erkki Itkonen, Aulis J. Joki, valamint Reino Peltola munkájaként hat kötetben 1958 és 1978 között jelent meg. A magyaron kívül a finn az egyetlen olyan uráli nyelv, amelynek teljes és részletes etimológiai szótára van, ezért a SKES a hungarológia érdeklődésére külön is számot tarthat. A szótár a VII. kötetként megjelent szómutatóval vált teljessé és még jobban használhatóvá. A szómutató a finn nyelvű etimológiák szócikkében idézett más nyelvű szavakat tartalmazza. Ezenkívül a kötet végén finn szavakból szintén közül egy rövidebb listát, utalva arra, hogy azokat a szótárban milyen más szavaknál, szóalakoknál kell keresni. Az egyes finn szavak megtalálását a finnhez igen közel álló karjalaunuszi nyelv bő szólistája szintén segíti. A szavak nyelvcsaládok, nyelvek, az utóbbiakon belül pedig alfabetikus rendben csoportosíttatnak. Először az uráli, aztán az indoeurópai majd az altáji nyelvek, végül pedig a többi nyelv szavai (esetenként kötött morfémai: tövei, toldalékai) következnek. Mindezt az egyes nyelvekig lebontott tartalomjegyzék ugyancsak mutatja. A szómutatóba a szótárban említett összes (nem finn nyelvű) szó nem került be, például a rekonstruált alapnyelvi alakok szintén kimaradtak.

A kötetben (2154-2161.) együtt találjuk azokat a magyar szavakat, morféákat, amelyeket a közös finnugor eredet okán vagy esetleg valamely analóg nyelvi jelenség kapcsán a szótár készítői finn szavakkal vetettek össze. Most már tehát könnyen módunk van arra is, hogy a magyar és finn tagot tartalmazó uráli, finnugor etimológiákban a finn szakirodalom véleményét a magyaréval, *A magyar szókészlet finnugor elemeinek* és *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának* az álláspontjával szembesítsük.

A. Molnár Ferenc

J. Szabó Erzsébet: Rákospalota külterületi helynevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 48 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 9.)

A dolgozat Rákospalota külterületi helyneveit tartalmazza, a kategóriát azonban diakron szinten is vizsgálja a szerző. A gyűjtés elsődleges célja az volt, hogy a ma élő neveket megmentse a feledéstől. A szerző több adatközlővel dolgozott, térképvázlat segítségével. Objektív akadályok miatt terepmunkára nem volt lehetősége. Az élő nevek lejegyzésében a kialakult gyakorlatot követte, ami a Nyelvatlasz módszerének egyszerűsített formája. A nevek helyesírása a Helyesírási és tipográfiai tanácsadó szerint történt.

A Bevezetés után az Adattár következik. A névanyag feldolgozása Kázmér Miklós módszere alapján történt. A névtipológia után névélettani fejezet következik, majd a nevek számmutatója és a térképvázlatok kerülnek bemutatásra. A dolgozatot a források és rövidítések jegyzéke zárja.

Bana Enikő

Szabó T. Ádám: Kolozsvár és környéke helyneveinek történeti-etimológiai vizsgálata I. A – E.

Kiadja az ELTE Magyar nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 81 l.

A magyar névtudománynak bölcsője Kolozsvár. Itt dolgozta ki még a 30-as évek végén Szabó T. Attila azt a módszert, amelyet kisebb-nagyobb módosításokkal helynévkutatóink ma is alkalmaznak. Az előttünk levő kötet e hagyományokhoz közvetlenül kapcsolódik. Szabó T. Attila ugyanis már 1946-ban megjelentette Kolozsvár települése a XIX. század végéig című munkáját. E mellett az alapforrás mellett azonban Szabó T. Ádám felhasznál levéltári anyagot is, s kiértékeli az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár 1981-ig megjelent I. és II. kötetét (A–Elsz).

A kötetecske, amelyet kb. három részre tervez írja egy „Prospect von Clausenburg Anno 1734” nevű képpel kezdődik, ezután Heltai Gáspár 1556-ban fogant szellemes gondolatai, majd a Bevezető és Kolozsvár a századok sodrában, valamint a Történelmi név- és regionális nyelvvédelem, hagyományaink ápolása Kolozsvárott és másutt című dolgozatok következnek, majd az Adattárban (29-81) rátér a szerző Kolozsvár utcái, terei, kertjei, domboldalai, templomai és házai neveinek tárgyalására ábécérendben, az *Ábrahám-kerttől az Erzsébet-útig*.

Szerzője e kötetet Közép–Kelet-Európától többszáz kilométerre, a németalföldi Groningenben írta. Csupán egy tíznapos gyűjtőútra volt lehetősége Kolozsvárra utaznia. Mindenképpen öröndetes dolog azonban, hogy e könyv a három erdélyi nyelven – magyarul, románul és németül – írt címszavakkal megjelent, s bízunk benne, hogy rövidesen a folytatás is következik.

Filep Antal

Szabó T. Attila: *Nyelv és irodalom.*

Válogatott tanulmányok, cikkek V. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 629 l.

Ötödik kötetéhez érkezett a Kriterion Könyvkiadó egyik nagy és fontos vállalkozása, Szabó T. Attila válogatott tanulmányainak és cikkeinek megjelentetése. Szabó T. Attila az a tudós, aki akarva-akaratlan, de inkább tudatosan és megfontoltan a nyelvtudomány oldaláról, annak eszközeivel és módszereivel világít meg nagyon sok történeti, településtörténeti, néprajzi, tárgytörténeti, gazdaságtörténeti, irodalomtörténeti stb. kérdést. Polihisztor ő a szónak abban az értelmében, amely a tudós sokoldalúságát hangsúlyozza. Szabó T. Attilának bármely kötetét vesszük, azt látjuk, hogy a nyelvműveléstől a nyelvtörténetig, a dialektológiától a stilisztikáig, jövevényszó-vizsgálatoktól a névstatistikáig, a nyelvemlékek kutatásától a jelenkori irodalmi művek elemzéséig bejárja a nyelvtudomány minden területét, s mindenütt számtalan más tudományágat gazdagít új ismeretekkel, adatokkal. Minden területen otthonosan mozog, új módszereket alkalmaz, új utakat teremt, új kutatási irányokat jelöl ki. Legújabb kötetének is ez a többarcúság, a jó értelemben vett modernség és a legkülönbözőbb tudományágak szolgálata a legjellemzőbb sajátsága. Nem csupán a kötet címe hordozza magában a kétarcúságot, az egész kötet felépítése a sokszínűség jegyében történt. Helyet kapott benne a népszerűsítő nyelvművelés, a klasszikus nyelvtörténet, a névtan, a stilisztika, az irodalomtudomány, s nem kis szerep jut a tudománytörténetnek sem. Csupán a nyelvészeti témájú tanulmányokról írni meddő kísérlet. Hangsúlyozom azonban azt, hogy valamennyi cikk tartalmaz legszorosabban vett nyelvtudományi kérdéseket is, mint ahogy fentebb kifejtettem az ellenkezőjét: minden nyelvészeti cikk több annál, amit vállal címében, a társtudományokat is érinti, legtöbbször lényeges megállapításokkal gazdagítja.

Az első fejezetcíme a kötetnek: A nyelvművelés ösvényein. Ennek 17 tanulmánya közül az első kettő történeti oldalról közelíti meg a magyar nyelv megóvására, ápolására irányuló szándékot. A történeti szemlélet megnyilvánulása azonban több egyszerű kronológiai felsorolásnál. Elméleti kérdések tisztázása, valamint a nyelvtörténetnek és a nyelvművelésnek az összefonódása válik világossá a cikkből.

A tanulmányok egy nagy csoportja az egyes szavak nyelvhelyességi problémáit vizsgálja. Szépirodalmi példákra hivatkozva megállapítja az -e és -é kérdőszó mindegyikének helyes használati lehetőségét. A *berűg* igének nyelvjárástörténeti magyarázata, a *diák*-*deák* stilisztikai-jelentésbeli különbségeinek részletes föltárása, a *bűbajos* szó etimológiai-művelődéstörténeti vizsgálata s a többi hasonló cikk is nemcsak tudományos megalapozottságú tanulmány, hanem élvezetes olvasmány, filológiai remeklés. Morfológiai vizsgálatai közül kiemelkedik a *várnók* és a *síel* alakulási, használati körülményeiről szóló dolgozata. Több tanulmány foglalkozik az erdélyi nyelvművelők, nyelvtörténészek, nyelvjáráskutatók munkásságával, eredményeivel; valamint magyarországi szerzők műveivel, tanulmányaival, tevékenységével. Végül pedig két cikk nyelvünk régmúltjával, nyelvrokonságunkkal foglalkozik, nyelvünk kialakulását tárgyalja alapos részletességgel, de mindig közérthető egyszerűséggel.

A könyv második fejezete A név és az ember címet viseli. Szabó T. Attilának régi és kedves témája a névtan. Nem véletlen ez, hiszen a sokoldalúság, széles körű tájékozottság, mélyreható elemzés, a társtudományokkal való kapcsolat lehetőségei legin-

kább ebben a tudományágban rejlenek benne; itt van legnagyobb szerepe az alapos filológiai kutatásnak, a történelem, helytörténet, néprajz stb. együttes művelésének. Ezeket a lehetőségeket Szabó T. Attila nemcsak kihasználja, hanem témaválasztásával, problémalátásával, anyagelrendezésével megteremti, kiaknázza, s polihisztor egyéniségét itt is kiteljesíti.

A babonás helynevektől az utcanevekig, a természeti képződmények neveitől az emberi létesítmények neveiig szinte minden helynévtípus képviseltetik e tanulmányokban. A titokzatosnak tűnő helynevek (Arsága, Emán, Küllik, Mylsid, Zörke stb.) etimológiai, a megtévesztő nevek (Belemig, Cinegető, Hegyesel, Vervölgy, Zangyalhegye stb.) magyarázatai lenyűgöző olvasmányok, s módszertanilag, filológiailag is tökéletes, kerek tanulmányok.

A könyv utolsó része (Tudománytörténeti jegyzetek) olyan irodalmi vonatkozásokot tartalmaz, amelyek elsősorban mégis a nyelvtudományt érintik.

A mindenki számára ismert írók, tudósok (Heltai Gáspár, Kőrösi Csoma Sándor) működése egy-egy szakaszához való adalékok mellett kevésbé ismert szerzők (Seprődi János, Farczady Elek) pályaképeit is megadja a szerző, alapos tájékozottsággal és elfogultságtól mentes elismeréssel, együttérzéssel, sokszor baráti szeretettel.

E fejezet nagyobb részét azonban a román és a magyar nyelvtudomány nagy vállalkozásainak bemutatásai, méltatásai, ismertetései töltik ki. Ezek között első helyen szerepel a Román Nyelvatlasz, s mellette a Magyar Nyelvjárások Atlasza. Helyet kap az Értelmező Kéziszótár, az Új Magyar Tájézőtár, a Szlavóniai Szótár bemutatása, s ugyanakkor az Erdélyi Szótörténeti Tár szerkesztési munkálatai során szerzett sok tapasztalatot, hasznos tanácsot is közkinccsé teszi a szerző. A fejezet sokoldalúságára jellemző, hogy a magyar és román tudománytörténet egyaránt meríthet belőle nyelvészeti kutatásainak pontosabb, teljesebb megismeréséhez, de a népköltészet kutatói is kapnak adatokat a bukovinai és moldvai magyarok között végzett népballadagyűjtések történetéről. Ezt a fejezetet és az egész kötetet ugyanakkor egy riport zárja le, amelyet *Beke György* készített Szabó T. Attilával, s amely a Szótörténeti Tár központba állításával áttekinti a szerző egész életpályáját; összefoglalja tudományos elveit; tájékoztatást ad alkalmazott módszereiről. A műfaj adta lehetőségek és korlátok között emberközelbe hozza az olvasóhoz a magyar nyelvtudomány ma élő egyik legnagyobb tudósát.

Hajdú Mihály

A szegmentális hangszerkezet vizsgálata.

Szerkesztette: Bolla Kálmán. Kiadja az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1981. 168 l. (Magyar Fonetikai Füzetek 8.)

A tanulmánykötet, amely 60. születésnapján köszönti *Benkő Loránd* akadémikust, a szegmentális hangszerkezet további fonetikai elemzésével foglalkozó tanulmányokat tartalmaz, így szervesen kapcsolódik a 7. kötethez.

Bolla Kálmán itt a magánhangzók és a rövid mássalhangzók kinöröntgenografikus vizsgálatának eredményeit közli. Ezzel teljessé vált „...a magyar beszédhangok

képzési sajátosságait folyamatában vizsgáló, szemléletesen bemutató és mérési adatokkal alátámasztott elemzése". *Kassai Ilona* munkája is hiányt pótol: további fonetikai munkálatok eredményes elvégzésének vet alapot, amikor a magyar beszéd hangsorépítési szabályait tárja fel. *Gósy Mária* tömören összefoglalja az utóbbi évtizedben a szegmentális hangszerkezet percepciójáról publikált eredményeket. *Olaszy Gábor* a magyar beszédhangszintézis fonetikai és technikai feltételeit és lehetőségeit ismerteti. *Vértes O. András* a szöveg hangalakjáról ír: *Egressy Gábor* szövegfonetikai megjegyzéseit elemzi, értékeli.

A záró lapokon a Fonetika '81-ről, a Magyar Fonetikai, Foniátriai és Logopédiai Társaság 1981. évi kongresszusáról olvashatunk. A kötetet fonetikai tárgyú könyvek ismertetése zárja.

Polónyi Szücs Szilárd

A szemléltetés szerepe a korszerű szaknyelvoktatásban. A külföldiek magyar nyelvoktatása a műszaki felsőoktatási intézményekben.

Kiadja a Budapesti Műszaki Egyetem Nyelvi Intézete. Szerkesztő: Hársné Kígyóssy Edit. Budapest, 1981. 152 l. (Folio Practico-Linguistica XI.)

A műszaki egyetemek és főiskolák magyar nyelvtanárai 1981 augusztusában rendezték ötödik módszertani konferenciájukat, melynek témája *A szemléltetés szerepe a korszerű nyelvoktatásban* volt. E tanácskozás anyagát adja közre ez a kötet.

Az első négy tanulmány a szemléltetés elméleti kérdéseivel foglalkozik. Alapos, neveléstörténeti áttekintést is nyújtó pedagógiai tanulmány vezeti be a kötetet, olvashatunk a speciálisan a műszaki felsőoktatási intézményekben jelentkező nyelvoktatási kérdésekről, a szaknyelv tanításának problémáiról, az audiovizuális eszközök felhasználási lehetőségeiről és a tényleges helyzetről, kitérve a meglévő eszközök alkalmazását gátló körülményekre is. A negyedik tanulmány kommunikációelméleti szempontból vizsgálja a nyelvoktatásban felhasználható szemléltetés szerepét, felhívva a figyelmet arra, hogy a nyelv elsajátíttatásához speciális kommunikációs rendszert kell létrehozunk, s ebben különösen nagy jelentősége van a szemléltetésnek.

A kötet második felében a nyelvoktatás gyakorlati kérdéseivel foglalkozó írások szerepelnek. A BME-n folyó kísérletsorozat (a hallás utáni szövegfeldolgozás, szövegoktatás) eredményeiről, a felmerült gyakorlati módszertani problémákról két szerző is beszámol. Olvashatunk a külföldi hallgatók számára készült új magyar színes nyelvkönyvben alkalmazott szemléltetési rendszer alapelveiről és egy már bevált, hét éve oktatott laboratóriumi jegyzet alkalmazásának eredményeiről, a jegyzetnek a gyakorlat igazolta jó oldalairól és kijavítandó hiányosságairól. Egy-egy írás foglalkozik a különböző szemléltető eszközök, segédanyagok felhasználásával, alkalmazásuk színtereivel, lehetőségeivel.

A tizenkét tanulmányt összefogó kötetet a szerkesztő előszava vezeti be.

Fodor Katalin

Szómutató A magyar szókészlet finnugor elemei című etimológiai szótár I–III. kötetéhez.

Összeállította Jászó Anna és Fancsaly Éva. Szerkesztette: K. Sal Éva. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 130 l.

A Szómutató nem tartalmazza a MSzFE-ben szereplő összes adatot, csak a legfontosabb nyelvjárásokból idéz. A toldalékolt alakok szintén nem szerepelnek a mutatóban. Az egyes szavakat nyelvek szerint csoportosították. A magyar után az obi-ugor nyelvek, majd a permi, a volgai, a balti finn nyelvek, a lapp és a szamojéd nyelvek következnek. A nem uráli nyelvek adatai is megtalálhatók, a következő sorrendben: altaji, paleoszibériai, eszkimó-aleut, indoeurópai, kaukázusi, munda nyelvek. A szómutatóban alkalmazott egységes betűrendtől a magyar, a finn és az észti adatok sorrendje tér el, mivel az az illető irodalmi nyelvi ábécét követi, valamint az obi-ugor szavakat hagyományosan a mássalhangzók szerint sorolták betűrendbe a mutató összeállítói.

A nyelvi adatok után a nyelvjárás vagy a nyelv rövidítése, és a szótárbeli előfordulást mutató lapszám következik. A szó jelentését (németül) csak akkor adja meg a mutató, amikor azonos nyelvbéli homonimákat kell megkülönböztetnie.

A Szómutatót A. Jászó Anna állította össze, a szamojéd anyagot Fancsaly Éva. A Szómutató összeállításának elveit és betűrendjét a Nyelvtudományi Intézet Finnugor Osztályának tagjai dolgozták ki. A kötet szerkesztője K. Sal Éva.

Csepregi Márta

Tanulmányok a magyar nyelv múltjáról és jelenéről.

Emlékkönyv Benkő Loránd 60. születésnapjára. Szerkesztette: Hajdú Mihály és Kiss Jenő. Kiadja az ELTE. Budapest, 1981. 296 l.

A kötet élén Szathmári István írása áll: 60. születésnapján köszönti a köztiszteltben álló, közszeretnek örvendő *Benkő Loránd* akademikust.

Az emlékkönyv harminchárom tanulmányt tartalmaz, amelyekkel volt tanítványai és jelenlegi munkatársai tisztelegnek az ünnepelt előtt.

A nyelvtörténeti szakirodalmat tizenhárom írás gazdagítja. Közöttük olvashatunk a képzőrendszer történeti szempontú leírásának gondjairól, a magyar határozószók történetében érvényesülő rendszerkapcsolatokról, jelentésrendszerek történeti vizsgálatáról, *Bugát Pálról* stb.

Az etimológiai írások a *rév* szavunkat és a *madárneveket* vizsgálják.

A helyesírás című részben a *ly* és a helyesírási szabályzat 11. kiadása, valamint a magyar írásjelek „őstörténete” kerül tárgyalásra. Az utóbbi különösen érdekes, hiszen szakirodalmunk első ilyen témájú írása.

A névtani részben a bűnözők álneveiről, a Komárom megyei földrajzi nevek között található német névanyagról, a magyar helynevek *-d*-féle képzőinek funkciójáról olvashatunk.

A dialektológiai tanulmányok között korai magyar beszédfelvétel-elemzéseket, a magyar egyezményes hangjelölési rendszer gyakorlati felhasználásának tapasztalatairól szóló írást, egy nyelvészociológiai fejtegetést találunk.

A mai magyar nyelvvel hárman foglalkoznak: a halmozott jelzőjű főnevek melletti számbeli egyeztetést, a véghangzóhiányos tőtípust, tőváltozatot, valamint a népnyelv és a szleng közötti hasonlóságokat vizsgálják.

Az irodalmi nyelv című részben művészi versmondások összehasonlító elemzésével, versváltozatokkal, Örkény István *Budapest* című novellájának lélektani szempontú stíluselemzésével találkozunk.

A magyar nyelv kapcsolatairól egy ugor kori hiátustöltőről, török tükörfordításokról és a számjelölés fejlődéséről szóló tanulmányok vallanak.

A kötetet a szerkesztők utószava zárja. Ebben az emlékkönyv megszületésének terveit, körülményeit ismertetik.

Polónyi Szűcs Szilárd

Társadalmi fejlődés és nyelvi magatartás.

Szerkesztette: Grétsy László. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Budapest, 1981. 103 l.

A kiadvány A magyar nyelv hete 1981. évi rendezvénysorozatát bevezető tudományos ülészek előadásait tartalmazza. *Óvári Miklós* megnyitó beszéde, *Illyés Gyula* üdvözlő szavai és *Benkő Loránd* elnöki bevezetője mellett 6 előadás írásos szövege kapott helyet a kötetben. A társadalmi kapcsolatleremtés nyelvi formáiról és lehetőségeiről szól *Éder Zoltán* írása. *Grétsy László* a társadalmi átalakulás okozta nyelvi átrétegződést mutatja be a nyelvművelő szemével nézve. *Károly Sándor* tanulmánya a korstílus érvényesülését vizsgálja napjaink nyelvhasználatában. Irodalmi és köznyelvünk stílusáról szól *Lőrincze Lajos* előadása, *Deme László* tanulmányában pedig az anyanyelv és a hazafiság kapcsolatát jellemzi. A kötet záró tanulmányában *Szépe György* a nyelvi műveltség modelljét vázolja a harmadik évezred küszöbén.

Molnár Ildikó

Tolna megye földrajzi nevei.

Szerkesztette: Végh József, Ördög Ferenc, Papp László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 841 l.

1972 decemberében Tolna megye tanácsa a pécsi akadémiai bizottság kezdeményezésére elhatározta, hogy a zalai és somogyi példa nyomán összegyűjti és kiadja a megye valamennyi helységének földrajzi neveit. A munka vezetésével megbízott szekszárdi Babits Mihály Művelődési Központ olyan tudományos feladat megvalósításához fogott, amelyre még nem volt példa megyei művelődési házak történetében. A tudományos irányítást az MTA Nyelvtudományi Intézete vállalta *Ördög Ferenc* és *Végh József* személyében.

A munka tervét munkaközösség dolgozta ki. A gyűjtés nagyjából ugyanazzal a módszerrel történt, ahogy Zalában vagy Somogyban: pedagógusok és önkéntes gyűjtők segítségével.

Elsődleges cél a ma élő névanyag lehetőleg teljes összegyűjtése és közzététele volt. A névanyag a helybeli parasztság körében használatos hangalakban és morfológiai szerkezetben került az adattárba. A hangjelölés lényegében megegyezik a korábbi kötetek hangjelölésével, a nevek helyesírása viszonylag egységes és következetes.

Az adattár, mivel tudományos célra készült, szűkszavú. A kötet első részében a módszertani kérdésekről, a gyűjtőkről, közzétevőkről, illetve a községekéről esik szó. A névanyag 5 járásra tagolódik (tamási, paksi, dombóvári, bonyhádi és szekszárdi járás).

Az előforduló német neveket német dialektológiai átírásban a névanyag után közlik. A kötet magyar és német nyelvű mutatóval végződik.

Hangsúlyoznunk kell, hogy ez a munka fontos lépés az egész ország területére kiterjedő földrajzinév-gyűjtés történetében. Tartalmazza Tolna megye minden településének bel- és külterületi helyneveit, mind az élő neveket, mind pedig a múlt század közepétől kezdődően előforduló neveket, a különféle térképek és a Pesty-féle gyűjtés anyagát. Segítségével a párhuzamos névadás és a névkölcsonzás kérdése is vizsgálható.

Ez a gyűjtemény értékes adatokkal gyarapítja nyelvtudományunk minden ágát, s a régészeknek, néprajzosoknak is hasznos tájékoztatást nyújt.

Bana Enikő

Tóth Éva: Letenye és Sormás kutyaneevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkatató Munkaközössége. Budapest, 1981. 30 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 18.)

A dolgozat anyagát egy 1978-as helyszíni gyűjtés adta. A bevezetésben megtaláljuk a gyűjtés alapjául szolgált kérdőívet, a vizsgálódás szempontjait és az ehhez támpontot adó legfontosabb szakirodalom pontos felsorolását. Az elemző részben a szerző az anyagot a névadás indítéka, a névadás nyelvi eszközei, a nevek eredeti szófaja és alaktani jellemzői, a nevek hangrendje, a nevek szótagszáma és gyakorisága szerint csoportosítja és vizsgálja. Az egyes csoportoknál általánosítva összegez. A dolgozat második részét az adattár teszi ki. Itt a két falu kutyanév anyaga külön-külön szerepel, a kérdőív valamennyi szempontját közölve. Így a munka egészében jó módszertani és összehasonlítási alapot nyújthat a hasonló vizsgálatok későbbi elvégzéséhez.

Cs. Meggyes Mária

Tóth Mihály: Bag mai család- és ragadványnevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkatató Munkaközössége. Budapest, 1981. 29 l. (Magyar Személynévi Adattárak 37.)

A dolgozat első része az öröklődő ragadványnevekkel foglalkozik táblázatszerűen. A táblázat élén áll a családnév. Ezt követi – ha van – a ragadványnév és a névadás indítéka, majd a ragadványnevet viselő családok és személyek száma. A községben az

egyező nevű családokat lakóhelyük megnevezésével különböztetik meg (ez a második fejezet témája). A harmadik rész az egy személyhez kötődő ragadványneveket vizsgálja. Az olvasó számára valószínűleg ezek a legizgalmasabbak. A tárgyalás módja szótárszerű. A szócikk élén áll maga a ragadványnév, majd a névmagyarázat következik. Minden esetben megtudjuk a személynek a ragadványnévhez való viszonyát: haragszik-e érte, közömbös, vagy megtisztelőnek tartja.

Az összefoglalás névélettani megállapításokat tartalmaz. Sok embert csakis ragadványnevről ismernek. Bizonyos nevek keletkezése hosszú időre nyúlik vissza, amit az is bizonyít, hogy többnek már nem ismerik az eredetét.

J. Szabó Erzsébet

Vass Előd: Kalocsa környékének török kori adóösszeírásai.

Kiadja Kalocsa város Tanácsa V. B. Művelődésügyi Osztálya. Kalocsa, 1980. 190 l., 10 melléklet. (Kalocsai Múzeumi Dolgozatok 4.)

A magyarországi török defterek közzététele *Káldy-Nagy Gyula* tevékenysége révén már régebben megindult, de az utóbbi időben örömmel tapasztalhatjuk a munka folyorsulását, újabb kutatók bekapcsolódását, sok értékes új anyagot tartalmazó kötet megjelenését. Talán nem is elsősorban a nyelvtudomány számára hoznak nagybecsű adatokat ezek a kötetek, hanem a történettudomány, gazdaságtörténet, helytörténet kutatásait gazdagítják a publikációk jelentős mértékben. A nyelvtudomány, elsősorban az onomasztika számára sem lebecsülendő azonban az értékük. A helynevek XVI. századi előfordulásai, a nagy tömegű személynévadat föllendíti a további vizsgálatokat egy olyan korszakról, amelyről névtani szempontból még elég keveset tártunk föl. Ezen kívül pedig a nyelvjáráskutatás is hasznosíthatja ezeket az adattárakat, hiszen néhány hangtani, morfológiai jelenségre abszolút sűrűségű kutatópontokkal adnak jól összehasonlítható adatokat.

Vass Előd könyve a szó legszorosabb értelmében hézagpótló munka, hiszen a szomszédos területek deftereinek közreadása éppen a közelmúltban történt meg, s ezekhez igen jól illeszkedik a most bemutatandó kötet.

A bevezető ismerteti a kutatás múltját, eddigi eredményeit, a szerző célkitűzéseit.

Különösen fontos számunkra a települési viszonyok ismertetése, a lakott helységek és a hozzájuk tartozó puszták felsorolása, amelyek némelyike gyakorlatilag elvesztett név, hiszen a község elnéptelenedése után már a nevet sem használják, s így ezeken a deftereken kívül elő sem fordulnak.

Kalocsa török kori állapotának bemutatása alkalmával utcák szerint a demográfiai adatokon kívül közli az ott lakó családok neveit és az egyes nevekhez tartozó családok számát is. Hasznosak a birtoklástörténeti adalékok, adófizetésre vonatkozó megjegyzések is, de nyelvészeti és névtudományi szempontból különösen fontos a Függelék, amely helységenként sorolja föl név szerint az ott lakó, a defterekben följegyzésre került családfők neveit. Közlésmódja alkalmazkodik az eddigi gyakorlathoz.

A család- és keresztnemek egyenkénti vizsgálata, rendszerbe foglalása, struktúrá-

jük megállapítása a vidék névhasználati viszonyairól ad fontos és nagyon biztos, árnyalt, részletes képet. Ennek alapján az etnikai hovatartozás is megállapítható, vagy legalább összevethető más, szomszédos, vagy távolabbi vidékek etnikumával. A család-fő neve mellett a felnőtt fiúknak névvel való szerepeltetése a névöröklés vizsgálatához nyújt nélkülözhetetlen ismereteket.

162 települést írtak össze a török defterdárók, s e községeknek nemcsak a lakosai szerepelnek a könyvben egyenkénti felsorolásban, hanem gazdasági viszonyaikra is következtethetünk az adónemekből, a termelvények felsorolásaiból, az állatok fajonkénti számából, a termőterületek, erdők, legelők arányából. Az egyes településeknek a nevei, névváltozatai és a hozzájuk tartozó puszták felsorolásai viszont a helynévkutatók ismereteit gazdagítják.

Hajdú Mihály

Villányi Péter: Galgamácsa mai család- és ragadványnevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége. Budapest, 1981. 68 l. (Magyar Személynévi Adattárak 41.)

A szerző a ragadványneveket 1978–80-ban gyűjtötte. Mint a bevezetőből kiderül, a mai tizen- és huszonevűek már alig ismerik ezeket, azért összegyűjtésük nemcsak a kutatás számára tett szolgálatot, hanem a kihalástól is megmentette őket.

Villányi a névhasználat típusai szerint különböző csoportokat állít fel.

A nevek számbavétele a családnevek betűrend szerinti bemutatásával kezdődik. A név mellett áll a nevet viselő személyek száma, ezt követi a családnevek gyakorisági sorrendje. A ragadványnevek anyai és apai ágon öröklődnek. Nem ritka az az eset sem, amikor a benősült férj felesége ragadványnevet kapja meg. Külön fejezet vizsgálja a foglalkozásra, lakóhelyre, életkorra, tulajdonságra stb. utaló neveket. Ezután következik a névadás indítékának magyarázata. Az utolsó névtípus az ismeretlen eredetű ragadványnevek csoportja.

Vannak olyan személyek a faluban, akik több ragadványnevet is kaptak. Ez azonos családnevet viselő emberek megkülönböztetését szolgálja.

A dolgozatot a ragadványnevek betűrendes mutatója zárja.

J. Szabó Erzsébet

Vitányi Borbála: Személynévadás Tömörkény műveiben.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége. Budapest, 1981. 48 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 11.)

A dolgozat Tömörkény munkásságának egyik fontos jellemzőjét tárgyalja, a novellahősök és a nevek találkozását.

A nevek vizsgálatánál a következő szempontok szerint dolgozott a szerző: először a névadás indítékait, majd a név és a nevet viselő személy kapcsolatát tárgyalja.

Ezután a nevek hangalakjával és az alakváltozatok bőségével foglalkozó fejezet következik. Ezután vizsgálja a szerző a névadás egyéb változatait, a ragadványneveket és a címként használt neveket.

A családnévek vizsgálata után a keresztnemeké következik. A dolgozatot az adatár illetve a bibliográfia zárja.

Bana Enikő

Vizsgálatok az alsó tagozatos anyanyelvi nevelés gazdagítása érdekében.

Szerkesztette: Nagy J. József. Kiadja a Jászberényi Tanítóképző Főiskola és a Szolnok megyei Pedagógus Továbbképző Intézet és Filmtár. Jászberény, 1981. 322 l.

A jászberényi tanítóképző főiskola alapos részt vállal az anyanyelvi oktatás korszerűsítő törekvéseiből. Erről már egy korábbi kötet is tanúskodik, amely Az olvasástanítás összefüggő szakaszának tantárgypedagógiai vizsgálata címmel 1967-ben jelent meg. Az új kötet innovációs szerepét a bevezetőben *Szépe György* jellemzi: a kutatóhely fokozottan épít az alaptudományokra; nyit egyfelől az óvoda, másfelől a felső tagozat felé az iskolafokok zavartalan egymásra épülése érdekében; az eddig ágazatokra (olvasásra, írásra, nyelvtanra, fogalmazásra) tagolt tantárgyat integrált nevelési folyamat egységében szemléli.

A közölt 15 tanulmány nyelvismeret és nyelvhasználat életkorok szerint alakuló célszerű párhuzamának jegyében vizsgálja a továbbfejlesztés lehetőségeit. A szerkesztő *Nagy J. József* 7 beszámolóban ad számot a maga és munkatársai kísérleteiről. Nagy terjedelmű korpuszon vizsgálta meg a 8–10 éves tanulók szókincsének gyakorisági jellemzőit; kimutatja, hogy a tanulók szóhasználata meglehetősen szűk körre terjed ki, ezért – elsősorban a főnevek készletének bővítésével – ajánlatos tágítani a gyerekek beszédtéma-köreit. Ezzel szolgálható a nyelvi hátrányos helyzetűek felzárkóztatása is. A nyelvhasználatban való előrehaladás minőségi szempontjából fontos a mondat-szerkesztő (nyelvi szerkezetalkotó) képesség fejlesztése. Erre nézve néhány mutató érvényesülését vizsgálja, és a helyzet részletesebb föltárását sürgeti. Az élőbeszéd kiművelésére irányuló kísérlet kezdeti szakaszának tanulásaiból azt a következtetést vonja le, hogy alapvető fontosságú a kommunikáció létrejöttét gátló tényezők elhárítása. A szerző – mintegy kutatásainak „végtermékeképpen” – részletes témarendet közöl a beszédművelés és a leíró nyelvtan témaköréből.

Horváthné Kispéter Zsuzsanna a beszédhangok tanításának problémáival foglalkozik. A kiejtésbeli torzulások – mint kimutatja – egyfelől a beszédritmust rontják, másfelől azonban – különösen a fonémák időtartamának egybemosódása miatt – a helyesírásban is nem kívánatos zavarokat okoznak.

Az olvasástanítás időszéri problémáival két tanulmány foglalkozik. *Gledura Lajos* az óvodai olvasás kérdését vizsgálva indokoltnak tartja előkészítő foglalkozások rendszeresítését. *Gosztönyiné Dovala Márta* a globális olvasástanítás lehetőségeit vizsgálja, s azt tartja, hogy egy szélesen értelmezett gondolkodó- és kifejezőképesség-fejlesztésnek kell megalapoznia ezt a módszert. Komplex analízis- és észlelőképesség kívánatik ahhoz, hogy a módszer jó eredményekkel kecsegtessen; alkalmazása időszérivé vált.

Kitágítva az anyanyelvi nevelés látókörét *Csik Endre – Farkas Julianna – Zsolnay József* tanulmánya a beszédszituációt kommunikációs feladatnak tekinti, s a beszédképességek fejlesztésével együtt a hozzákapcsolódó ismeretek feldolgozását is javasolja, sőt a metakommunikáció (tehát a nem nyelvi közlés mód) tényeit is a tudatosítás tárgyává kívánja tenni. Erre nézve kiterjedt kísérlet tanulságait taglalja.

A kötetet „függelék” egészíti ki. Ebben *Guttman Miklós* a Vas megyei általános iskolások beszédének hangtani sajátosságait vizsgálja azzal a céllal, hogy a tapasztalható egységesülési, illetőleg differenciáló tendenciák iskolai tárgyalására hívja fel a figyelmet. *Bánréti Zoltán* a vizualitás jelentőségét és lehetőségeit vizsgálja egyfelől a nyelvészeti gondolkodás módszereit rögzítő algoritmusok, folyamatábrák, másfelől a közlési helyzet megjelenítésére szolgáló rajzok vagy fotók alkalmazásával. *Csikész Erzsébet* azt a kísérletet mutatja be, amely az irodalomtanítást a spontán hatások keltésén túl esztétikai ismeretek oktatásával teszi színvonalasabbá és tárgyyszerűbbé.

Szende Aladár

Zilahi Lajos: Regionális köznyelvi szövegek Orosházáról.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1981. 711. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 9.)

A dialektológia forrása mindenkor az élő nyelv, elsősorban a beszélt szöveg volt. Furcsa, hogy ennek ellenére viszonylag kevés a nyelvjárási szöveget közlő önálló munka. A regionális köznyelvi kutatás, mint a dialektológia legújabb ága is jó évtizedes múlttra néz vissza, Zilahi Lajos munkája mégis csak a második a regionális köznyelvi szövegek közlések sorában.

Bevezetőjében ismerteti a magnetofonnal készített felvételek körülményeit és a szövegek közlés technikai kérdéseit. Ezután következik a hat adatközlőtől felvett egy-egy szövegrészlet. Sajnálatos, hogy nem összefüggő beszéd vagy beszélgetés áll előttünk, Zilahi kihagyásokkal közli a szövegeket. Lejegyzésmódja különbözik az eddigi általános gyakorlattól, kevés fonetikai mellékjellel, jószerivel csak a fonetikus hűségre törekszik.

Papp Lajos